

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи
та мистецтв

Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ СТАТЕВОГО
ВИХОВАННЯ ДИТИНИ 5-6 РОКІВ У ЗАКЛАДІ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Божої Яни Василівни

Науковий керівник:

Кононко О. Л., д. псих.н., проф. кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Рецензенти:

Пісоцький О.П., к. псих. н., доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Новгородський Р.Г., к. пед. н., доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Допущено до захисту: Протокол №7 від 28.11.2022 р.
Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., д. псих. н., професор

Ніжин 2022

Анотація. Тема кваліфікаційної роботи «Оптимізація процесу статевого виховання дитини 5-6 років у ЗДО» досліджувалася на теоретичному та емпіричному рівнях. Результати вивчення представлено у двох розділах роботи. На теоретичному рівні схарактеризовано стан розробки проблеми вітчизняними та зарубіжними фахівцями; розкрито динаміку змін у статевій свідомості та статево-рольовій поведінці упродовж дошкільного дитинства; обґрунтовано педагогічні умови оптимізації процесу статевого виховання у закладі дошкільної освіти. З метою розв'язання емпіричних завдань дослідження розроблено програму й методiku констатувального експерименту; визначено критерії, показники та структурні компоненти статевої вихованості дошкільників; описано рівні її сформованості у дітей шостого-сьомого років життя; розроблено методичні рекомендації педагогам щодо ефективної організації статевого виховання дошкільників у закладі дошкільної освіти.

Ключові слова: статеве виховання, статева вихованість, статева свідомість, статево-рольова поведінка, оптимізація виховного процесу.

Abstract. The topic of the qualification work "Optimization of the process of sexual education of a 5-6-year-old child in preschool education" was studied at the theoretical and empirical levels. The results of the study are presented in two sections of the work. At the theoretical level, the state of development of the problem by domestic and foreign specialists is characterized; the dynamics of changes in sexual consciousness and gender-role behavior during preschool childhood are revealed; the pedagogical conditions for optimizing the process of sex education in a preschool education institution are substantiated. In order to solve the empirical tasks of the research, the program and methodology of the ascertaining experiment were developed; criteria, indicators and structural components of sexual education of preschoolers are defined; the levels of its formation in children of the sixth and seventh years of life are described; methodical recommendations for teachers on the effective organization of sex

education of preschoolers in a preschool education institution have been developed

Key words: *sexual education, sexual education, sexual consciousness, sex-role behavior, optimization of the educational process*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	10
I.1. Статеве виховання як медико-психологічна та педагогічна проблема.	10
I.2. Особливості статевого виховання дітей 3-6/7 років життя.....	15
I.3. Педагогічні умови оптимізації статевого виховання у ЗДО.....	21
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ І.....	27
РОЗДІЛ П. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ДАНОГО ПРОЦЕСУ	29
П.1. Програма і методика констатувального етапу дослідження.....	29
П.2. Характеристика рівнів статевої вихованості досліджуваних.....	36
5-7 років життя.....	36
П.3. Методичні та організаційні аспекти статевого виховання дітей старшого дошкільного віку у ЗДО.....	41
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ П.	60
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65
ДОДАТКИ.....	72

ВСТУП

Актуальність проблеми. Здавна проблема статевого виховання відносилася до числа найбільш заплутаних, знехтуваних вітчизняною педагогікою та психологією. Хоча вона – частина загального виховання людини, проте відрізняється невизначеністю внаслідок закритості теми. На відміну від інших напрямів виховання, які оперують чіткими категоріями, теоретично обґрунтовані та методично забезпечені, напрям статевого виховання залишається одним з найменш досліджених вітчизняною наукою і, відповідно, недостатньо технологізованим.

У Базовому компоненті дошкільної освіти України як нормативному документі, національному освітньому стандарті, питанню статевого виховання приділено чималу увагу. У ньому підкреслено необхідність реалізації у педагогічній практиці диференційованого підходу до освіти хлопчиків і дівчаток, важливість приділення більшої уваги таким аспектам проблеми розвитку особистості дошкільника, як статеві ідентифікація та диференціація, статеві соціалізація, статево-рольова поведінка тощо [3].

Згідно узагальнень фахівців, з педагогічної точки зору, статеві – біосоціальна властивість особистості. Біологічна тому, що вона генетично обумовлена, а соціальна – оскільки її вплив на поведінку та дії особистості є наслідком впливу оточуючого середовища взагалі, культури суспільства зокрема. Статеве виховання дитини здійснюється у процесі її статево-рольової соціалізації у різних соціальних інститутах.

Проблема статі досліджувалася філософами, етнографами, психологами, педагогами, медиками. Як психолого-педагогічна проблема вона була предметом уваги Є.Аркина, П.Блонського, Л.Виготського, О.Колесової, І.Кона, Л.Лісіної, Є.Суботського, А.Хрипкової та інших. Зафіксовано існування різних трактовок поняття «статеве виховання».

Слід констатувати зростання інтересу сучасних вітчизняних та зарубіжних психологів та педагогів до проблеми статевого виховання особистості на різних етапах онтогенезу взагалі, у дошкільному дитинстві

зокрема. Водночас переважна більшість досліджень досліджує феномен статі у контексті різних аспектів проблеми розвитку особистості – емоційно-вольового, морального, соціального, пізнавального, комунікативного тощо. Бракує теоретико - експериментальних досліджень, присвячених безпосередньо аналізу особливостей організації статевого виховання дітей старшого дошкільного віку, визначенню змісту поняття «статева вихованість дошкільників» та критеріїв його оцінки.

Недостатня вивченість феномену «статевої вихованості дошкільника», брак досліджень означеного напрямку та висока затребуваність педагогічною практикою методичного забезпечення процесу статевого виховання дітей старшого дошкільного віку обумовила вибір теми магістерської роботи **«Оптимізація процесу статевого виховання дитини 5-6 років у ЗДО»**.

Мета дослідження – на основі аналізу психолого-педагогічної літератури теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити особливості статевої вихованості дітей старшого дошкільного віку та умов оптимізації процесу їхнього статевого виховання.

Досягнення мети дослідження передбачало розв'язання комплексу таких **завдань дослідження:**

1. Проаналізувати сучасні наукові джерела, розкрити зміст та структуру понять «статеве виховання» та «статева вихованість» дітей 5-7 років.
2. Розробити критерії, показники та компоненти оцінки міри статевої вихованості дошкільників.
3. Схарактеризувати рівні статевої вихованості досліджуваних старшого дошкільного віку.
4. Визначити умови оптимізації освітнього процесу у ЗДО, упровадження у педагогічну практику диференційованого та індивідуального підходів до хлопчиків і дівчаток.
5. Розробити методичне забезпечення статевого виховання дошкільників 5-7 років у ЗДО.

Об'єкт дослідження – процес статевого виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження - особливості статевого виховання дітей 5-7 років та методичне забезпечення даного процесу у закладі дошкільної освіти.

Теоретико - методологічною основою дослідження виступають: положення філософії та психології про системність як оптимальну форму функціонування особистості (Б.Ананьєв, П.Анохін, Л.Анциферова, Б.Ломов, С.Рубінштейн); вчення про детермінацію і закономірності розвитку особистості у дошкільному дитинстві (Л.Виготський, Д.Ельконін, О.Кононко, Г.Костюк, В.Котирло, В.Мухіна, О.Леонт'єв); психолого-педагогічні засади становлення і розвитку у дошкільному віці статевої свідомості та статево-рольової поведінки (В.Єремєєва, Д.Колесов, І.Кон, О.Кононко, Т.Титаренко, Т.Хризман, О.Хрипкова).

З метою розв'язання означених вище завдань дослідження нами використано **методи**:

теоретичні: вивчення психолого-педагогічних джерел з метою уточнення змісту провідних понять, розробки критеріїв, показників та компонентів статевої вихованості дошкільників; аналіз, порівняння та узагальнення емпіричних даних з метою діагностики особливостей статевої вихованості дітей старшого дошкільного віку та технології оптимізації процесу їхнього статевого виховання у ЗДО;

емпіричні: діагностичні (спостереження, індивідуальні бесіди з дошкільниками, моделювання експериментальних ситуацій, анкетування вихователів); педагогічний експеримент;

статистичні: методи кількісного аналізу з метою узагальнення емпіричних даних та визначення основних тенденцій.

Наукова новизна результатів дослідження:

- *уперше* описано комплекс педагогічних умов та технологію упровадження у педагогічну практику ефективної організації статевого виховання дітей старшого дошкільного віку; визначено критерії, показники,

компоненти та схарактеризовано рівні статевої вихованості дошкільників 5-7 років; обґрунтовано педагогічні умови та методи ефективного статевого виховання дітей старшого дошкільного віку у ЗДО;

- *уточнено* зміст понять «статеве виховання та «статева вихованість» дошкільників; схарактеризовано структуру ключової категорії, до складу якої увійшли: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти; деталізовано особливості диференційованого та індивідуально підходу до дітей в процесі їхнього статевого виховання;

- *подальшого розвитку* набули методи і форми статевого виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Теоретичне значення дослідження полягає у розробці концептуальних засад вивчення особливостей організації процесу статевого виховання дітей 5-7 років; у визначення змісту та структури ключових понять дослідження; у виявленні й описі рівнів статевої вихованості дошкільників; у розробці технології оптимізації процесу статевого виховання дітей старшого дошкільного віку у ЗДО.

Практичне значення дослідження полягає у розробці діагностичного інструментарію для вивчення особливостей статевої вихованості старших дошкільників; виробленні положень, висновків та визначенні умов і технології, які забезпечують істотне підвищення ефективності процесу статевого виховання дітей 5-7 років. Результати і рекомендації дослідження можуть бути використані у процесі підготовки студентської молоді до роботи з статевого виховання дошкільників.

Впровадження результатів проведеного дослідження здійснювалося під час виступів на II звітній вузівській науково-практичній конференції студентів спеціальності «Дошкільна освіта» 22 червня 2022 року та IX всеукраїнській студентській науково-практичній конференції 19 жовтня 2022 року, а також викладено у статтях : «Статеве виховання дошкільника: суть та специфіка», опублікована в збірнику матеріалів конференції «Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді та статті «Статева

вихованість - важлива передумова особистісного розвитку дошкільника», опублікована в збірнику статей «Сучасна дошкільна освіта: актуальні проблеми, інноваційні пошуки».

Структура та обсяг магістерської роботи: магістерська робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Текст містить 3 таблиці, список джерел нараховує 65 позицій. Загальний обсяг роботи 74. сторінки, з них 60 основного тексту сторінок.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

І.1. Статеве виховання як медико-психологічна та педагогічна проблема.

Згідно узагальнень провідних фахівців, *статеве виховання* – це система заходів, спрямована на формування у підростаючого покоління правильного ставлення до питань статі. Основне завдання статевого виховання - сприяти гармонійному розвитку особистості, вчити дотримуватися норм моралі у взаєминах з представниками своєї та протилежної статі, розширювати уявлення про інститут сім'ї. Науковці підкреслюють: думка, що статевим вихованням слід займатися у період статевого дозрівання, є неправильною: частину питань необхідно вирішувати у дитинстві. Як відомо, що малюк по-справжньому усвідомлює себе саме в якості представника певної статі («я – хлопчик», «я – дівчинка»).

Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблема статевого виховання досліджувалася здебільшого медиками, психологами, педагогами. Представники медицини акцентують увагу переважно на фізіологічних аспектах проблеми, зокрема на прищепленні дітям гігієнічних навичок та сексуальності як феномену визрівання організму. Психологи надавали перевагу питанням психології статевого виховання, проблемам статевої ідентифікації та диференціації. Предметом уваги педагогів виступили, перш за усе, проблема статево-рольової соціалізації дитини та педагогічні умови її оптимізації.

Питання статевого виховання були предметом аналізу наукових праць Т.Афонасьєвої, Т.Говорун, С.Голода, В.Єремєєвої, В.Здравомислова, Д.Ісаєва, В.Кагана, О.Кікінежді, Д.Колесова, І.Кона, О.Кононко, В.Кравця, С.Кратохвила, Г.Разуміхіної, Т.Титаренко, Т.Хрїзман, А.Хрипкової та інших фахівців, завдяки чому було визначено зміст ключових для даного напрямку

досліджень понять, основні освітні завдання, методи і форми оптимізації виховного процесу у закладах дошкільної та шкільної освіти.

На думку фахівців-медиків, статева просвіта полягає в ознайомленні дітей з анатоμο-фізіологічними, гігієнічними, сексологічними та іншими відомостями щодо питань статі. Як зазначають Д. Ісаєв та В.Каган, потребує розширення санітарно-просвітницька й консультативна робота, вдосконалення – взаємодія закладів освіти з сім'ями щодо проблеми статевого виховання дітей різних віково-статевих груп. Як зазначають вказані вище фахівці, на особливу увагу заслуговують питання формування медичної та психолого-педагогічної свідомості різних категорій людей, відповідальних за просвіту та виховання дітей і учнівської молоді; потребує подальшого розвитку теоретичне та організаційно-методичне наукове обґрунтування системи статевого виховання зростаючої особистості.

Д.Ісаєв та В.Каган поставили перед собою завдання: гармонізувати взаємини лікарів і педагогів, увести представників медицини до кола сучасних проблем статевого виховання, допомогти визначити своє місце і роль у медико-біологічній та медико-педагогічній роботі. Автори зосередили увагу на питаннях, безпосередньо пов'язаних із статевим вихованням здорової дитини [8,9].

Розробляючи питання формування і розвитку міждисциплінарної сексології, І.Кон не тільки не зменшує, а навпаки, підкреслює значення та відповідальність лікаря у справі статевого виховання. Фахівець підкреслює: питання статевого виховання знаходяться на стику різних наук про людину – зокрема медицини, педагогіки, психології. На його думку, роль лікаря полягає у консультуванні вихователів, вчителів, батьків; збагаченні науково обґрунтованих відомостей щодо психогігієнічних та психопрофілактичних аспектах проблеми, формуванні адекватного ставлення до цілей, завдань і методів статевого виховання [22].

На думку М.Радзивилової, у широкому сенсі термін «статеве

виховання» означає вплив середовища на психосексуальний розвиток і формування особистості. Водночас вона зауважує, що оточуюче середовище – явище надзвичайно багатогранне, динамічне, непередбачуване, не завжди бажане і заплановане. У вузькому, не соціальному взагалі, а педагогічному смислі, *статеве виховання* – це процес систематичного, свідомо спланованого і здійснюваного, який передбачає певний кінцевий результат, спрямованого впливу на психічний і фізичний розвиток хлопчика (чоловіка) і дівчинки (жінки) з метою оптимізації їхнього особистісного розвитку і діяльності, пов'язаної з відносинами представників різних статевих груп. М.Радзивилова підкреслює: йдеться про розвиток особистості в усіх сферах життя, про виховання свідомого й відповідального ставлення до своєї статевої належності та її особливостей [45].

Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що поняття «статеве виховання» по-різному тлумачиться фахівцями. Наприклад його трактують як процес, спрямований на вироблення якостей, рис, властивостей, установок особистості, визначальних для формування суспільно значущих відносин особистості з представниками іншої статі (Д.Колесов , О.Хрипкова); під ним розуміють процес формування поваги, дружби хлопчиків і дівчаток, прищеплення їм відповідних норм та уявлень, виховання доброзичливих взаємин, реалізацію диференційовано підходу з врахуванням специфіки статевих особливостей (Л.Бочкарьова); досліджуваний процес кваліфікується як особлива частина морального виховання, мета якої – виховання морального ставлення представника одної статі до іншої та пов'язаних з ним складних й тонких навичок поведінки й самоконтролю (З.Костяшкіна).

Дослідження проблеми статевого виховання психологами засвідчують, що втрата почуття статі породжує глибокі зміни всієї особистості людини: вона втрачає своє «Я», часто поводить себе неадекватно, порушується система її відносин з оточуючими. Як зазначає Л.Арутюнова, статеве виховання як структурне утворення включає до свого складу три компоненти: уявлення

особистості про себе як представника певної статі, її статево-рольові переваги й ціннісні орієнтації та форми поведінки, відповідні статевої належності. Провідними механізмами статево-рольової соціалізації вказаний автор вважає статево-рольову ідентифікацію і статево-рольову диференціацію [2].

Теоретичні засади сучасної стратегії статевого виховання найбільш розгорнуто та обґрунтовано сформульовані Д.Колесовим та І.Сильверовою. Вказаними психологами розроблено принципи організації статевого виховання, до яких віднесено: сприйняття статевої належності як важливого чинника формування особистості, її соціалізації; обговорення з дітьми питань статевого розвитку без надмірної сексуальної просвіти; наріжним поняттям системи статевого виховання має бути підхід до людини як єдності соціального та біологічного; важливості усвідомлення особистістю значення своєї статевої належності, сутності статевої відмінностей та схожості-несхожості з представниками протилежної статі [15].

Згідно підходів більшості фахівців завдання статевого виховання полягають у формуванні суспільно корисних установок особистості щодо різних аспектів взаємин представників протилежних статей, які забезпечують збереження власного здоров'я, розвивають здатність враховувати специфічні статево-рольові особливості у різних видах діяльності та спілкуванні. Небажаним є такий стиль статевого виховання, який обмежує його лише сексуальними аспектами або просто ігнорує статево-рольові особливості хлопчиків і дівчаток.

Проблема статевого виховання тісно пов'язана з проблемою гендерності. Як зазначає В.Грехнев, статево-рольове і гендерне виховання виступають важливими і необхідними видами формування і розвитку соціально значущих способів поведінки людей чоловічої та жіночої статі в їхніх взаєминах. Автор підкреслює: ці взаємини залежать як від біологічних, так і соціальних чинників. На думку фахівця, саме із зв'язку природного та соціального буття чоловіків і жінок походить смислове призначення понять «статево-рольове» та «гендерне» виховання. Він констатує, що дехто ототожнює ці поняття і наголошує: окрім безперечних збігів та єдності статевого і

гендерного виховання, існують і відмінності, розбіжності. Останні стосуються перш за все смислового призначення.

В.Грехнев по суті зводить статеve виховання до сексуального, що неправомірно, надміру звужено. Він і стверджує, що статеve виховання засновується на знанні анатомії та фізіології чоловіків та жінок, на інших біологічних особливостях їхнього розвитку. Фахівець вважає, що смисл і призначення статевого виховання полягає у забезпеченні гармонії відносин людей різної статі, які мають будуватися на щирості, довірі та любові. «Гендерне виховання» автор використовує у значенні *соціальної статі* чоловіків і жінок, їхній психології, поведінки, життєдіяльності у суспільстві. У відповідності з цим гендерні відносини визначаються не стільки сексуальними, скільки моральними і правовими відносинами. Саме тому гендерне виховання співвідноситься не з біологічними, а соціокультурними формами статевої диференціації поведінки у взаємодії представників різних статевиx груп. Автор уточнює: смислове призначення гендерного виховання полягає у формуванні суспільної свідомості та поведінки особистості [5].

У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу підхід до проблеми гендерної соціалізації, сформульований вітчизняними фахівцями В.Кравцем, Т.Говорун та О.Кікеніжді. Автори розкривають суть гендерно орієнтованого навчально-виховного процесу, суть якого полягає у звільненні від статевиx стереотипів на зразок «це – хлоп'яче, а це - дівчаче». Йдеться про визнання пріоритету особистісного, індивідуалізованого підходу до розвитку кожної дитини без огляду на її статеvu належність, визнання рівних прав хлопчиків і дівчаток. На думку авторів, таке трактування особистісного зростання є своєрідною інвестицією в щасливе буття різнобічно розвиненої людини [28].

Більшість педагогічних досліджень з проблеми статевого виховання наголошують: важливою умовою його ефективного упровадження у практику є взаємодія закладу освіти з батьками вихованців. Необізнаність освітян і представників родин у питаннях статевого виховання дітей різного

віку спричиняє складні життєві ситуації, появу надмірної сором'язливості або відчуженості. Водночас слід визнати негативним вплив на свідомість дитини надмірного зростання кількості сексуальної тематики на телебаченні та ЗМІ.

1.2. Особливості статевого виховання дітей 3-6/7 років життя.

Відомі фахівці, зокрема Є.Аркін, П.Блонський, Л.Виготський, О.Залкінд одними з перших виявили інтерес досліджували особливості статевого виховання дошкільників, актуалізували доцільність врахування статевої особливості освітньому процесі. Вони заклали концептуальні засади ефективної організації статевого виховання дитини дошкільного віку в умовах суспільного та сімейного виховання.

Як засвідчує аналіз наукових джерел, у вивченні проблеми статевого виховання хлопчиків і дівчаток виділяються три основні напрями дослідження:

психологічний підхід, орієнтований на статево просвіту; розглядає проблему з позиції фізіології та психогігієни статі (С.Голод, В.Єремєєва, Д.Ісаєв, В.Каган, Т.Говорун, І.Кон, О.Кононко, Д.Колесов, В.Кравець, Т.Титаренко, Т.Хрїзман, А.Хрипкова);

етичний підхід, зосереджений на морально-етичних аспектах статевого виховання, проблемі статево-рольової поведінки дошкільників, особливостях соціалізації хлопчиків і дівчаток (Л.Арутюнова, Л.Байкова, Р.Буре, О.Виноградова, В.Гоголіна, О.Кунц, Т.Маркова, В.Мухіна, Т.Репіна, О.Чернова);

функціональний підхід, присвячений проблемі формування елементарних форм сексуальної культури дошкільників (Ю.Гаврилов, А.Меренков та ін.).

За даними В.Єремєєвої та Т.Хрїзман, нейропедагогіка - наука, спрямована на допомогу практиці в оптимальному і творчому розв'язанні

педагогічних завдань, використовуючи знання індивідуальних особливостей мозкової діяльності хлопчиків і дівчаток дошкільного віку. Як зазначають фахівці, нейропедагогіка містить нові знання про функціональний розвиток мозку дитини, нові стратегії формування в неї осмисленого ставлення до дійсності, нові форми психологічної корекції поведінки дошкільника. Вказані автори стверджують, що зафіксовані ними експериментальні дані засвідчують, що вже на першому місяці життя процес сприймання й аналізу інформації хлопчиком і дівчинкою різняться. З дорослішанням ці відмінності проявляються ще яскравіше.

Вказані нейропедагоги констатують, що за генотипом представники чоловічої статі мають значно більшу розмаїтість, ніж жіночої. Водночас природа дала дівчатам більшу, ніж хлопчикам, можливість змінюватися під впливом зовнішніх умов. Отже, за усіх змін середовища, у тому числі соціальних, більше страждають хлопчики. Дівчатка пристосовуються до них швидше й легше. В.Єремєєва та Т.Хрїзман вважають, що під час вступу до школи хлопчики виявляються на рік молодші за дівчаток за своїм біологічним віком. Вказані фахівці констатують, що серед дітей 6/7 років травми в хлопчиків трапляються майже вдвічі частіше, ніж у дівчаток. Важковиховуваними частіше бувають теж хлопчики.

Водночас автори констатують: більшість видатних вчених, письменників, художників, композиторів, лікарів, конструкторів – представники чоловічої статі. На їхню думку, сучасна освіта орієнтована переважно на дівчаток, вона не вміє навчати хлопчиків. В.Єремєєва та Т.Хрїзман встановили, що хлопчики більш охоче займаються пошуковою діяльністю, вони висувають нові ідеї, надають перевагу принципово новим завданням, розв'язують їх нестандартними способами. Дівчатка краще виконують типові, шаблонні завдання, вони акуратніші, уважніші до деталей. Ці особливості мають враховуватися в освітньому процесі, але, на жаль, поки що диференційований підхід до розвитку, виховання і навчання хлопчиків і дівчаток майже не реалізується [7].

У дослідженнях більшості фахівців, присвячених проблемі статевого виховання дошкільників, вивчалися, перш за усе, особливості розвитку хлопчиків/дівчаток дошкільного віку, їхні статево-вікові відмінності, характер взаємовідносин. Роботи містять як основні концептуальні засади, якими ми керуємося у дослідженні, так і конкретні експериментальні дані, які слугують орієнтиром та визначають основні тенденції у статево-вихованні дітей дошкільного віку. Водночас потребують більшої уваги такі аспекти проблеми, як позитивний і негативний вплив соціуму на становлення індивідуальності хлопчиків і дівчаток, способи формування культури взаємин представників різної статі, упорядкування процесів статевої ідентифікації, диференціації та статево-рольової соціалізації дошкільників.

Статева ідентифікація визначається у словниках як процес усвідомлення та переживання зростаючою особистістю власної статевої належності. Статеву диференціацію фахівці кваліфікують як виділення дитиною чоловічої та жіночої статі на основі їхніх морфологічних, фізіологічних, психологічних, соціальних, поведінкових ознак. Упродовж перших шести/семи років життя ці процеси розвиваються, визначаючи особливості статевої соціалізації дитини на різних етапах дошкільного дитинства.

Так, у дослідженні Н.Плисенко виділено етапи розвитку статевої ідентифікації у дошкільному віці. На думку авторки, до 2-2,6 років дитину вирізняє індіферентне ставлення до проблем статі та розпізнавання статевої належності оточуючих людей. Дитина раннього віку розпізнає хлопчиків і дівчаток, не пояснюючи, як вона це робить. У 2,6 - 3 роки малюк активно пізнає статеві відмінності за зовнішністю; у молодшому дошкільному віці проявляється активне ставлення дитини до оточуючих людей як представників певної статі, формується статева ідентифікація, дитина усвідомлює стабільність своєї статевої належності; у п'ятирічному віці статева ідентифікація впливає на диференціацію інтересів хлопчиків і дівчаток; у віці 6/7 років дошкільник сприймає представників своєї статі з

точки зору приналежності до соціальної групи, об'єднаної спільністю інтересів та переваг.

Згідно даних вказаного вище автора, чотирирічна дитина зазвичай вже усвідомлює, що дівчатка і хлопчики влаштовані по-різному, починає запитувати дорослих про відмінності представників різних статевих груп. Водночас, Н.Плисенко, як і більшість інших фахівців проблеми статевого виховання, зазначає, що в кінці молодшого дошкільного віку діти здебільшого визначають стать за випадковими ознаками – одягом, зачіскою, обраними іграшками. Фахівець наголошує: у 5-6 років більшість дошкільників усвідомлюють незворотність своєї статевої належності [41].

З огляду на важливість аспекту статево-рольової соціалізації та його зв'язку з статевою ідентифікацією та диференціацією, заслуговує на увагу дослідження Т.Татаринцевої, предметом уваги якої виступили особливості статево-рольової поведінки молодших дошкільників. Дослідження дозволило авторці зробити такі висновки: уявлення дітей 3-4 років про свій статевий образ, про особливості інтересів та поведінки хлопчиків і дівчаток, про внутрішньо сімейні статеві ролі виявилися здебільшого низькими; зафіксовано нестабільність проявів адекватної статево-рольової поведінки; констатовано відсутність у більшості дітей молодшого дошкільного віку уявлень про культурні еталони чоловічої та жіночої поведінки.

Т.Татаринцева зазначає, що у дітей 3-4 років можливо виховати основи статево рольової поведінки за умов створення розвивальних умов: формування елементарної системи уявлень про маму і тата, чоловіка і жінку, особливості їхньої поведінки; розробки методів, сприятливих розвитку елементів «жіночого» і «чоловічого» типів поведінки; моделювання соціокультурного середовища, яке уможлиблює реалізацію дітьми стилю та дій, характерних для вказаних типів поведінки; взаємодії дошкільного закладу з сім'єю у формуванні статево-рольової поведінки дітей молодшого дошкільного віку [59].

На думку М Радзивилової, знання власної статевої належності розвивається повною мірою близько трьох років в міру усвідомлення дитиною свого Я. Фахівець вважає, що упродовж 3-4-х років в неї активно проявляється «статева допитливість», бажання роздивитися та помацати свої статеві органи. Вона наголошує на тому, що статева свідомість та відповідний досвід виступають складовими особистісного зростання дошкільника, формування умінь ідентифікувати себе та розрізнити представників чоловічої та жіночої статі. М Радзивилова акцентує увагу на важливості прищеплення у дошкільному дитинстві основ культури спілкування представників різної статі. Авторка вважає, що у віці 4-5 років формується статева ідентичність, первинна оцінка себе як представника певної статі. На її думку, на етапі старшого дошкільного віку розвиваються різні сфери жіночої/чоловічої індивідуальності, усвідомлення власного Я-образу, формується вміння аналізувати власні переживання та думки, з'являється, здатність чинити опір негативним впливам.

М.Радзивилова орієнтувалася у своїх дослідженнях на розвиток цілісної особистості хлопчика/дівчинки дошкільного віку, їх виховання у соціальному контексті. В якості методологічної основи вона виділила міждисциплінарний, цілісний та рольовий підходи як найбільш продуктивні в реалізації змісту виховання дошкільників в процесі статево-рольової соціалізації. До основних умов ефективного упровадження вказаних підходів у педагогічну практику фахівець віднесла: створення сприятливого середовища для природного розвитку різних сторін індивідуальності хлопчика/дівчинки дошкільного віку; організацію цілеспрямованої педагогічної діяльності з статево-рольового виховання дітей; надання індивідуальної допомоги хлопчику/дівчинці у дошкільному закладі і поза ним переході від ситуативної залежності до поза ситуативної саморегуляції статево-рольової поведінки [45].

Як зазначає Т.Титаренко, на сучасному етапі розвитку нашої країни надзвичайного значення набувають проблеми психологічного забезпечення

процесу соціалізації, під час якого виробляється загальна спрямованість особистості дошкільника, елементарна форма її позиції, уявлення про себе як представника певної статевої групи. Як зауважує авторка, психофізіологічна несхожість хлопчиків і дівчаток позначається на успішності засвоєння ними різних видів діяльності, широті й вибірковості взаємин з навколишнім світом. Відмінності у виборі ігор, різні сфери інтересів, особливості поведінки у взаєминах з дорослими та однолітками, різне ставлення хлопчиків і дівчаток до соціальних обмежень, оцінок і санкцій засвідчують необхідність диференційованого підходу до освіти представників обох статей [61].

Дослідження О.Кононко засвідчує, що дитяче суспільство як носій власної субкультури наділене специфічними функціями з формування психологічної статі дошкільника: у спільній діяльності уточняється і виробляється його поведінка, зорієнтована на статево-рольові стандарти, формуються індивідуальні відмінності. Авторка акцентує увагу на тому, що статева соціалізація є процесом двобічним: з одного боку, зростаюча особистість засвоює соціальний досвід, пов'язаний із своєю статтю, з іншого - відтворює взаємини представників різної статі завдяки активному включенню в них. Завдяки цьому формуються механізми статевої ідентифікації та диференціації [25].

О.Чернова та Т.Фіяло розробили теоретичні та методичні засади статевого виховання дітей 3-6 років, запропонували практикам перелік дидактичних, рухливих та сюжетно-рольових ігор, тематику бесід з дошкільниками та їхніми батьками, художню літературу відповідної тематики. Фахівці виходять з думки, що уявлення про статеві стосунки між чоловіком і жінкою, усвідомлення статево рольових стандартів поведінки формуються з перших років життя дитини. Вказані автори піднімають питання статевої та сексуальної культури дошкільників, вказують на важливість своєчасного формування у дітей статевої та сексуальної свідомості, засвоєння ними елементарних категорій пов'язаних з проблемою статевого виховання [55].

З огляду, що проблема статевого виховання пов'язана з проблемою гендерної соціалізації, вважаємо за доцільне згадати науковий доробок відомих в Україні фахівців В.Кравця, Т.Говорун та О.Кікінежді. Розробляючи проблему гендерної соціалізації дітей 6-10 років, вказані автори підкреслюють важливість уведення в обіг поняття «гендерного паритету» та способами його досягнення в сім'ї та закладах освіти. Вони вважають, що очікуваними результатами упровадження їхнього підходу у педагогічну практику є здатність дитини бути самою собою, не підпадати нав'язуваним ззовні стереотипізованим наслідуванням стереотипів «справжніх» чоловіків і жінок. Фахівці роблять наголос на необхідності розвивати у дітей уміння підтримувати рівноправні стосунки з представниками протилежної статі, будувати гармонійні міжстатеві стосунки [28].

І.3. Педагогічні умови оптимізації статевого виховання у ЗДО

Педагогічні умови – це сукупність заходів, спрямованих на підвищення ефективності педагогічного процесу, спрямованого на статеve виховання дошкільників. Щоб підібрати оптимальні, найбільш відповідні віку дітей 3-7 років, їхнім індивідуальним особливостям та життєвому досвіду, необхідно уточнити зміст поняття «статеve виховання дошкільника», з'ясувати основні завдання, які належить розв'язувати педагогам закладу дошкільної освіти.

Як зазначають Д.Ісаєв та В.Каган, статеve виховання є системою психолого-педагогічних заходів, спрямованих на виховання у дітей розумного, здорового ставлення до питань статі. Цей процес включає комплекс виховних і просвітницьких впливів, мета яких - залучити зростаючу особистість до прийнятої у суспільстві системи статевих ролей та взаємовідносин між представниками різних статевих груп. Основні завдання статевого виховання полягають у сприянні гармонійному розвитку дитини, повноцінному формуванню її статевої поведінки, розвитку уявлень стосовно моральних основ шлюбу та сім'ї.

Згідно концепції вказаних фахівців, статеве виховання дошкільників є частиною загального виховання особистості і має на меті прищепити норми статевої поведінки у відповідності з нормами моралі суспільства, в якому вона живе та виховується. Водночас статеве виховання має передбачати певні профілактичні заходи задля попередження порушень сексуального здоров'я дитини. При цьому не слід підмінити поняття статевого виховання сексуальним. Головне – слід формувати спільні, притаманні хлопчикам, і дівчатам моральні якості особистості, плекати гармонійні взаємини між ними [8,9].

За свідченням Н.Попової, прояви статевої вихованості дошкільників значною мірою обумовлені особливостями мікросоціуму, зокрема змістом та стилем їх виховання в сім'ї та дошкільному закладі. Отже, створення необхідних педагогічних умов з врахуванням статевовікових та індивідуальних особливостей старших дошкільників уможливорює гармонійний розвиток та, за потреби, корекцію статевої свідомості і статево-рольової поведінки. До основних педагогічних умов, сприятливих для проведення ефективної роботи із статевого виховання дітей 5-7 років у дошкільному закладі, вказаний вище фахівець відносить: статевовіковий педагогічний супровід дитини, інтерактивна взаємодія й співпраця з сім'єю, створення предметно-розвивального середовища та формування готовності педагогів до здійснення процесу статевого виховання. Деталізація нею кожної педагогічної умови дозволяє застосувати її на практиці.

Так, віково-статевий педагогічний супровід передбачає: організацію різноманітної спільної діяльності дорослого та дошкільника, з допомогою якої дитина сприймає, запам'ятовує, переживає інформацію щодо статевої особливостей людей, виробляє позитивну або негативну оцінку, з якою пов'язане почуття особистої причетності та особистісної значущості. Упровадження першої педагогічної умови формує у дітей старшого дошкільного віку потреби діяти відповідно статево-рольових стандартів поведінки. Цьому сприяють педагогічне моделювання, метод проблемних

ситуацій, сюжетно-рольові ігри, театралізована діяльність, пізнавально-розвивальна просвіта, тренінгові заняття.

Суть другої педагогічної умови полягає в укріпленні, розвитку тісної взаємодії з сім'ями дітей старшого дошкільного віку з метою повноцінного, гармонійного розвитку особистості та її статевої вихованості. Авторка наголошує на важливості інтерактивного контакту дошкільного закладу з родинами вихованців з огляду, що батьки є носіями культури взагалі, статевої зокрема. Це дозволяє краще зрозуміти індивідуальні особливості дошкільника, побачити ймовірні порушення статевої ідентичності. Н.Попова актуалізує необхідність педагогічної просвіти батьків щодо суті та значущості статевого виховання дошкільника, важливість надання їм у цьому практичної допомоги, оснащення ефективними методами і формами диференційованого виховання хлопчиків і дівчаток.

Упровадження третьої педагогічної умови оптимізації процесу статевого виховання дошкільників пов'язано із створенням розвивального середовища, зокрема предметного. Йдеться не стільки тематичні куточки й зони, скільки про «живе середовище», в якому дошкільник може розвивати свої інтереси і здібності, реалізувати себе як особистість. Організація середовища за принципом статевої диференціації уможливорює подальшу успішну життєдіяльність в гетерогенному оточуючому середовищі; спонукає інтерес хлопчиків і дівчаток до об'єктів, явищ, предметів чоловічого і жіночого світів; формує статево свідомість; активізує потребу дітей у самовираженні; збагачує досвід взаємодії з представниками своєї та протилежної статі. Саме у розвивальному середовищі здійснюється перенос уявлень про свою статево належність у поведінкову сферу, у досвід.

Четверта педагогічна умова, запропонована Н.Поповою, стосується вдосконалення процесу підготовки педагогів до здійснення статевого виховання. Авторка засвідчує, що згідно даних її дослідження, як молоді, так і вихователі із досвідом роботи, зазнають труднощів в реалізації диференційованого підходу до виховання і навчання хлопчиків і дівчаток

старшого дошкільного віку. За її твердженням, статеве виховання хлопчиків і дівчаток 5-7 років відстає від сучасних вимог суспільства, залишається стихійним, погано керованим процесом. Розширенню і поглибленню знань вихователів щодо статевого виховання сприяють інформаційно-аналітичні зустрічі, педагогічні консилиуми, педагогічні диспути, практикуми, відео вікторини. Оволодіти практичними навичками педагогам допомагають тренінги та рольові ігри зазначеної спрямованості [42].

Заслуговують на увагу дані дослідження Н.Татаринецевої, присвяченого розробці, апробації та упровадження у реальну практику педагогічних умов оптимізації процесу формування у дітей молодшого дошкільного віку статево-рольової поведінки. Згідно її підходу, статево-рольова поведінка є особливою моделлю соціальної поведінки, яка відображає систему уявлень дошкільника про свій статевий образ та способи взаємин з представниками своєї та протилежної статі у різних сферах життя та видах діяльності, орієнтовані на стандарти чоловічого та жіночого.

До основних педагогічних умов оптимізації процесу формування у дошкільників статево-рольової поведінки вказаний вище фахівець відносить:

- 1) спеціальну організацію видів діяльності, які сприяють пізнанню дитиною власного статевого образу, розвитку уявлень про відмінні ознаки поведінки людей різної статі, формуванню способів взаємодії, характерних для чоловічого та жіночого типів поведінки;

- 2) культурно-розвивальні методи і прийоми, представлені моделюванням статево-рольових дій, ігровим інсценуванням, театральним експериментуванням, сюжетно-рольовими, дидактичними, змагальними, символічними іграми, порівняннями, асоціаціями, побудованими на принципах взаємодоповнюваності і діалогічності; модель соціокультурного середовища закладу дошкільної освіти, побудованого на принципах свободи і самостійності, врахування статево-вікових особливостей дітей, яка містить статево-рольові символи, чоловічі і жіночі образи та обумовлює прояв основ статево-рольової поведінки.

Проведене Н.Татаринцевою дослідження підтвердило, що виховання основ статево-рольової поведінки дітей молодшого дошкільного віку виявляється ефективних за умов: формування у них адекватних уявлень про маму і тата, чоловіка і жінку, їхні сімейні ролі; розробки методів, сприятливих для засвоєння дітьми 3-4 років еталонів маскулінної й фемінінної поведінки; розвитку способів взаємодії, характерних для представників чоловічої та жіночої статі; моделювання розвивального соціокультурного середовища у ЗДО; сприяння самореалізації дітьми в діяльності чоловічих і жіночих дій та стилю поведінки; осучаснення змісту, форм і методів взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'ями вихованців.

Упроваджуючи на етапі формування описані вище умови оптимізації процесу статевого виховання дошкільників, авторка застосувала інтегровані форми організації спеціальних видів діяльності. Вона доводить, що це дозволило змінити статево-рольову поведінку дітей, перетворити цілісний педагогічний процес ЗДО як соціокультурне середовище, побудоване з врахуванням їхніх статево-вікових особливостей, наповнити його статево-рольовими символами. Наслідком виховної роботи стали: зростання рівня уявлень малюків про рідних дорослих як представників різної статі; узгодження уявлень про власний статевий образ та дії; реалізація знань про еталони «чоловічої» і «жіночої» поведінки в реальних та ігрових ситуаціях; розподіл обов'язків у спільній трудовій діяльності за статевою ознакою; уміння дітей адекватно оцінювати статево-рольову поведінку однолітків та свою власну. Автор констатує тенденцію у становленні статево-рольової поведінки дітей молодшого дошкільного віку від усвідомлення статевої належності (первинної ідентичності) - до засвоєння визначених дорослими приписів – до освоєння статевих ролей і статево рольового репертуару у взаємодії - до елементарних форм саморегуляції поведінки за статевою ознакою [59].

Розкриваючи методичні аспекти статевого виховання дітей 3-7 років. О.Чернова та Т.Фіяло підкреслюють важливість поступового ознайомлення,

дошкільників з відмінностями чоловічого і жіночого організмів. На думку авторів, воно має починатися з визначення різниці між дівчачими і хлопчачими зачісками, одягом, активністю рухів; потім - з верхніми частинами тулуба, а пізніше – з нижніми. Ознайомлення варто здійснювати за ілюстраціями, при цьому основною методичною вимогою є науковість і правдивість інформації. Вказані фахівці зазначають, що робота з дітьми за нормами статевої поведінки та культури між статевих взаємин має відбуватися в моральному, естетичному, гігієнічному та правовому планах [55].

Схарактеризовані вище педагогічні умови та вимоги до методичного забезпечення процесу статевого виховання дітей старшого дошкільного віку у ЗДО слугують відправними для нашого дослідження.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I.

Психолого-педагогічний аналіз наукових джерел дозволив сформулювати декілька узагальнень стосовно стану розробки проблеми статевого виховання у дошкільному дитинстві, тлумачень провідних категорій та критеріального інструментарію. З'ясувалося, що різні аспекти проблеми статевого виховання тією чи іншою мірою були предметом дослідження, зокрема особливості формування статево рольової поведінки дітей дошкільного віку в процесі соціалізації. Водночас значне менше уваги вітчизняними та зарубіжними фахівцями приділено цілісного аналізу проблеми в контексті становлення і розвитку особистості на різних етапах онтогенезу.

Більшість фахівців під статево вихованням розуміють систему психолого-педагогічних заходів, спрямованих на формування у дітей дошкільного віку адекватних уявлень про особливості жінок та чоловіків, еталони статево-рольової поведінки, способи та прийоми гармонійних взаємин представників різної статі, механізмів статевої ідентифікації та диференціації, правильного ставлення до проблем статі. У науковій літературі виділяють поняття «статеве виховання» та «статева вихованість» як результат цього процесу.

Упродовж дошкільного дитинства динамічно змінюється як статева свідомість, так і статево рольова поведінка дітей, що обумовлюється особливостями розвитку самосвідомості, адекватної самооцінки, засвоєнням моральних норм та соціальних регламентів. Засвідчено, що вже на третьому році життя дитина усвідомлює свою статеву належність, у чотири- може обґрунтувати свою думку, у 5 років усвідомлює незмінність своєї статевої належності, у 6-7 оволодіває знаннями сильних сторін своєї статі, радіє їй, застосовує у спілкуванні з однолітками статево рольові еталони.

У теоретико – експериментальних дослідженнях Я.Коломинського, М.Лісіної, В.Мухіної розроблено, обґрунтовано та схарактеризовано педагогічні умови оптимізації процесу статевого виховання в ЗДО. Серед

основних умов названо: розширення уявлень дошкільників про статеві ознаки, статево-рольові еталони поведінки, важливість статевої ідентифікації для повноцінного особистісного розвитку; створення розвивального соціокультурного середовища, сприятливого для засвоєння дітьми чоловічих/жіночих символів, еталонів статево-рольової поведінки та способів налагодження стосунків з представниками своєї та протилежної статі; підвищення статево-рольової культури дорослих і оснащення методами ефективного статевого виховання. Засвідчено, що їх упровадження у педагогічну практику позитивно позначається на формуванні статевої свідомості дошкільників та оволодіння еталонами статево-рольової поведінки в умовах сімейного та суспільного виховання.

РОЗДІЛ П. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ДАНОГО ПРОЦЕСУ

П.1. Програма і методика констатувального етапу дослідження

Під час розробки програми дослідження ми керувалися думкою, що статеве виховання є процесом цілеспрямованої організації вихователем ЗДО роботи з розширення здорових уявлень про стать, її стабільність, особливості прояву у реальній поведінці та діяльності. Статева вихованість – це результат процесу статевого виховання, який засвідчує його більшу чи меншу ефективність.

Вихідним положенням програми дослідження слугувала теза, згідно якої *вихованість* є інтегративною властивістю зростаючої особистості, сукупністю сформованих особистісних якостей, які відображають систему соціальних ставлень дитини дошкільного віку. Ми виходили з розуміння, що вихованість включає культуру її поведінки (щоденні норми поведінки), етикет (їх регламентовані форми), манеру спілкування з оточуючими. При цьому важливо брати до уваги уявлення дитини про відповідні норми поведінки, її ставлення до них, силу та стійкість проявів ставлення у конкретній поведінці та діяльності.

Відштовхуючись від даного узагальнення, *статеву вихованість* тлумачимо як інтегративну властивість дошкільника, яка засвідчується засвоєнням елементарних морально-етичних уявлень про статеві відмінності, власну статеву належність, уявленнями про сім'ю, статеві ролі чоловіка і жінки, пов'язані з цим елементарні культурно-гігієнічні навички, сформованість механізмів статевої ідентифікації та диференціації, орієнтацію на статево-рольові стандарти поведінки.

Мета констатувального етапу дослідження полягала у з'ясуванні міри сформованості у дітей старшого дошкільного віку статевої вихованості. Досягнення даної мети потребувало розв'язання таких завдань:

1. Визначення критеріїв, показників та компонентів статевої вихованості дітей 5-7 років.
2. Створення адекватної методики дослідження.
3. Характеристика рівнів статевої вихованості досліджуваних старшого дошкільного віку.
4. Розробка методичних рекомендацій для педагогів, спрямованих на оптимізацію процесу статевого виховання дітей 5-7 років у ЗДО.

Експеримент проводився на базі закладу дошкільної освіти «Перлинка» міста Бровари. В ньому взяли участь 16 дітей 5-7 років. Експеримент проводився упродовж 2021-2022 років і здійснювався поетапно.

Зупинимось детальніше на рішенні кожного з означених вище завдань констатувального експерименту. Згідно з першим завданням належало чітко визначити критерії оцінки міри статевої вихованості досліджуваних старшого дошкільного віку, показники кожного критерію, що фіксувалися у протоколах спостережень, та компоненти, що характеризували структуру статевої вихованості. У поданій нижче таблиці 2.1. описано визначені нами критерії та показники оцінки статевої вихованості як інтегративної характеристики особистості досліджуваних 5-7 років життя.

Таблиця 2.1.

**Критерії та показники оцінки міри статевої вихованості
дітей старшого дошкільного віку.**

<i>Критерії</i>	<i>Показники</i>
Статева ідентифікація	Називає свою стать, усвідомлює її стабільність; вирізняє своє «Я» поміж інших людей, знає своє дитяче, доросле ім'я, домашні прізвиська, своє прізвище; орієнтується у своїх чеснотах та

	<p>вадах; має уявлення про своє минуле – теперішнє - ймовірне майбутнє; цінує особистий простір, відстоює власну гідність, має адекватну самооцінку; радіє своїй статевій належності; може її обґрунтувати; відносить себе до певної соціальної групи (сім'ї, групи ЗДО); самовизначається, само реалізується та самоорганізується в одно-та різностатевому угрупованні; цінує себе...</p>
<p>Статева диференціація</p>	<p>Знає, що в ньому (в ній) є схожого та відмінного від інших людей; у спілкуванні бере до уваги особливості представників різної статі; порівнює і називає відмінності дівчинки-хлопчика, жінки-чоловіка; має уявлення про зовнішні відмінності та відмінності у тілобудові; орієнтується у статево-рольових атрибутах; характеризує соціальні ролі жінки і чоловіка, знає розподіл ролей мами, тата, бабусі, дідуся в своїй родині; позитивно сприймає та ставиться до представників своєї та протилежної статі; усвідомлює, що дівчатка і хлопчики мають багато спільних інтересів.</p>
<p>Орієнтація на статево-рольові стандарти поведінки</p>	<p>Поводиться адекватно своєї статевої належності, має уявлення про основні стандарти жіночої та чоловічої поведінки; знає етичні норми поведінки хлопчика і дівчинки; розуміє, що існують різні дівчатка та хлопчики; прагне дотримуватися очікуваної від значущих дорослих статево-рольової поведінки;</p>

	<p>поводиться культурно у взаєминах з представниками своєї та протилежної статі, утримується від образ та конфліктів; охоче грає в одно-та різностатевому угрупованні; гармонійно адаптується та соціалізується у нових умовах життя;</p>
<p>Культура сексуальної поведінки та гігієнічні навички</p>	<p>Виявляє інтерес до будови свого та тіла дитини іншої статі; знає, що дорослі не схвалюють маніпуляції з геніталіями, намагається утримуватися від цього; спокійно реагує на оголене тіло як надбання природи; володіє соціально прийнятними способами вияву симпатії, прихильності до певного однолітка; контролює своєчасне випорожнення; слідкує за зручністю та чистотою нижньої білизни; не використовує непристойні висловлювання та зображення; цікавиться у дорослих, звідки беруться діти.</p>

В ході організації експериментальної роботи ми базувалися на визначених вище критеріях і показниках статевої вихованості дошкільників, враховували яскравість прояву кожного показника та стабільність поведінки у різних видах діяльності та сферах життя. До уваги бралася структура статевої вихованості як провідної категорії, яка складалася з когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів.

Когнітивний компонент засвідчував систему уявлень досліджуваних 5-7 років про свою стать, її ознаки, відмінності з представниками протилежної статі, моделі жіночої та чоловічої поведінки, культурно-гігієнічні навички, пов'язана із статевою належністю.

Емоційно-ціннісний компонент дозволяв зрозуміти, наскільки задоволена дитина своєю статевою належністю, які чесноти своєї статі вона цінує найбільше, як ставиться до представників своєї та протилежної статі, до кого відчують прихильність, а до кого антипатію і чому саме.

Поведінковий компонент характеризував міру сформованості у дошкільників статево-рольової поведінки, культурно-гігієнічних навичок, соціально прийнятних способів вираження свого ставлення до представників своєї та протилежної статі.

Наступне завдання полягало у розробці адекватної предмету дослідження методики констатувального експерименту. Нижче зупинимося на характеристиці методів, дібраних нами під кожний з визначених компонентів статевої вихованості дітей 5-7 років життя.

Методи до когнітивного компоненту

З метою з'ясування особливостей уявлень дітей старшого дошкільного віку про стать, статево-рольові стандарти поведінки, соціально-культурні способи налагодження взаємодії з представниками різної статі, програмою дослідження передбачалося проведення двох тематичних бесід з дошкільниками. Відповіді на запитання першої дозволяли отримати інформацію щодо обізнаності дошкільників у загальних питаннях статі, а другої – дані про особливості їхніх уявлень про себе як представника певної статі.

Бесіда 1.

Тема бесіди – «Хлопчики і дівчатка, чоловіки та жінки: спільне і відмінне». Запитання спрямовувалися на з'ясування особливостей уявлень дітей старшого дошкільного віку про схоже та відмінне у представниках чоловічої та жіночої статі. Бесіда містила шість запитань відкритого і закритого типу, що уможливлювало, з одного боку, формулювання дітьми власних суджень з приводу запитаного, з іншого – здатність здійснювати вибори однієї відповіді з декількох можливих.

Нас цікавило: за якими ознаками досліджувані визначають стать людини; наскільки обізнані в основних соціальних ролях чоловіка і жінки; що їм подобається і не подобається у представників обох статевих груп; чи вважають, що існують жіночі та чоловічі професії; кого вважають більш культурними – чоловіків чи жінок. Усього отримано 96 відповідей, що дозволить визначитися з пріоритетами дітей старшого дошкільного віку. У додатку 1 деталізовано запитання бесіди 1.

Бесіда 2.

Тема: «Я-хлопчик, я – дівчинка». Бесіда спрямована на з'ясування особливостей уявлень досліджуваних 5-7 років про ознаки, що характеризують їхню статеву належність, міру задоволеності своєю статтю та її причини; свої типові дії та вчинки як представника певної статі, переваги у грі з однолітками та соціально прийнятні способи прояву симпатії та прихильності до певного однолітка.

Бесіда містить шість запитань, два з яких закритого, а чотири – відкритого типу. Відповідаючи на них, досліджувані 5-7 років засвідчують свою самостійність, кмітливість, обізнанність щодо себе. З огляду, що в опитуванні взяли участь 16 дітей, було проаналізовано 96 відповідей на запитання бесіди. Детальний перелік запитань бесіди 2 подано у додатку 1.

Метод до емоційно-ціннісного компоненту

З метою з'ясування ставлення досліджуваних 5-7 років до питань статі та статевої поведінки, моделювалася ситуація вибору, якою їм пропонувалося обрати: у першій ситуації – партнера по грі за власним бажанням та обґрунтувати свій вибір; у другій ситуації дошкільникам надавалося право з розкладених на ковдрі іграшок обрати бажану для себе. Вибір партнера та ігрових атрибутів засвідчував здатність дитини до ідентифікації, диференціації та адекватне моделі статевої поведінки. Детальніше дивись у додатку 2.

Метод до поведінкового компонента

З'ясування здатності дітей старшого дошкільного віку реально поводитися адекватно своїй статевій ролі потребувало використання двох методів: спостереження за реальною поведінкою досліджуваних та малювання себе самих.

Спостереження

Спостереження здійснювалося під час самостійної діяльності досліджуваних та на прогулянці. У протоколах спостережень фіксувалися: адекватність статевої поведінки; вибір ігор та атрибутів для них; характер ігрової діяльності, її сюжет; розподіл ролей відповідно статі; культура спілкування та взаємодії; ефективність спільної діяльності. Завдяки отриманій інформації складався статевої портрет досліджуваного 5-7 років життя. За кожним досліджуваним проведено по три цілеспрямованих спостереження в ході самостійної діяльності та на прогулянці. Усього отримано та проаналізовано 48 протоколів спостережень. Детальніше матеріали подано у додатку 3.

Тематичне малювання

Експериментатор пропонував досліджуваним: «Намалюй себе самого». У протоколах фіксувалися: фігура у статиці чи дії; фігура по центру чи збоку листа; величина зображення; величина деталей; деталізація обличчя; деталізація одяку; кольорова гамма; наявність/відсутність поряд фігур або об'єктів; зміст сюжету; виразність статевої ознак. Отримана інформація дозволяла зафіксувати здатність дітей старшого дошкільного віку діяти відповідно статево-рольових стандартів. Детальніше див. у Додатку 3.

Використання комплексу описаних вище методів констатувального експерименту уможливила визначення рівнів статевої вихованості дітей 5-7 років.

П.2. Характеристика рівнів статевої вихованості досліджуваних

5-7 років життя.

Визначення рівнів статевої вихованості досліджуваних старшого дошкільного віку потребувало співставлення емпіричних даних, отриманих в ході застосування вказаних методів констатувального експерименту. Нижче зупинимося на аналізі даних, отриманих по кожному з методів.

Аналіз відповідей досліджуваних на перше запитання бесіди і дозволяє зробити такі узагальнення. Понад 80% дітей старшого дошкільного віку під час визначення статевої належності орієнтуються переважно на зовнішні ознаки - зачіску, одяг, ім'я однолітка. Близько п'ятої частини дітей 5-7 років оперують особливостями поведінки (б'ється, плаче, ображає, жаліється тощо) та відмінностями в тіло будові дівчаток та хлопчиків. Це засвідчує недостатність уваги педагогів до проблем статевого виховання у закладах дошкільної освіти.

Переважає більшість старших дошкільників характеризує відмінності ролей батька, матері, бабусі та дідуся в родині, здатні в цілому адекватно оцінити функції представників різної статі. За їхніми оцінками, батько заробляє гроші, обороняє сім'ю, майструє, долучає до спорту; мама турбується про здоров'я членів родини, забезпечення їжею та одягом, підтримує, коли комусь з родини погано, навчає лагідним словам; бабуся та дідусь багато цікавого розповідають, проводять з ними чимало часу, готують та купують смачненьке тощо.

В чоловіках більшості хлопчиків подобається сила, сміливість, майстерність; не подобається необхідність воювати, використання батаками покарань, різкість висловлювань та вимогливість. В чоловіках дівчаткам старшого дошкільного віку подобається уміння захищати родину, багато чого цікавого навчати, турбота про доньку; в жінках дівчаткам подобається ніжність, ласкаве ставлення, красиві зачіски, одяг, прикраси, макіяж; в

представницях слабкої статі дівчаткам не подобається надмірна емоційність, плаксивість, надмірна зайнятість.

Як засвідчили відповіді досліджуваних 5-7 років майже половина опитаних (48%), вважають, що існують суто чоловічі (де потрібні сила, хоробрість, мужність, рішучість, обізнаність) професії. До них вони віднесли, зокрема, професії льотчика, далекобійника, танкіста, розвідника, банкіра, айтишника тощо. До жіночих професій дошкільники віднесли професії вчителя, вихователя ЗДО, перукаря, дитячого лікаря, кухаря. Водночас 36% дітей старшого дошкільного віку висловили думку, що сьогодні переважною більшістю професій можуть оволодіти і чоловіки, і жінки. Це означає, що значення має не стільки стать, скільки бажання людини. З'ясувалося, що 16% дошкільників ухилилися від необхідності дати чіткі відповіді на дане запитання.

Відповідаючи на останнє запитання бесіди 1, переважна більшість досліджуваних 5-7 років (76%), схилилися до думки, що більш чемними є представниці жіночої статі – дівчатка та жінки (мами, бабусі, вихователя тощо). У той же час 20% дошкільників вважають, що буває по-різному («іноді тато буває чемнішим за маму», «чоловік-лікар поведився зі мною лагідніше за лікаря-жінку»), 4% уникли прямої відповіді на поставлене запитання.

Відповіді на запитання другої бесіди засвідчили таке.

Переважна більшість дітей старшого дошкільного віку визначають свою статеvu належність за власним ім'ям, зовнішністю, силою, уподобаннями та інтересами, особливостями поведінки (галасують, б'ються, плачуть, проявляють турботу про інших, демонструють одяг, зачіску, прикраси тощо). Лише близько 5% опитаних досліджуваних 5-7 років життя обґрунтували відповідь відмінностями тіло будови хлопчиків і дівчаток, а 3% дошкільників - тим, що: дівчатка стануть мамами, народять дітей, а хлопчики будуть військовими.

Усі хлопчики виявилися задоволеними своєю статевою належністю: «Мені подобається бути хлопчиком, відчувати свою силу і вправність». Отже, не виявилось жодного хлопчика, який би хотів бути дівчинкою. Що стосується дівчаток, то 92% з них заявили, що вони задоволені своєю статтю «Дівчинкою бути приємно. Дівчатка добрі й турботливі»). Водночас 8% представниць слабкої статі заявили, що не задоволені тим, що вони дівчатка, а не хлопчики, тому що вони сильні, багато чого можуть.

Характеризуючи свої чоловічі вчинки, хлопчики говорили: «Зміг впоратися зі своїм страхом», «Захистив знайому дівчинку», «Допоміг мамі донести торбинку» тощо. Визначаючи свої жіночі вчинки, більшість дівчаток пригадували, перш за усе, господарські справи та догляд за меншими братиками/сестричками: «Допомогла мамі готувати салат», «Доглянула меншу сестричку, поки мама купувала продукти», «Разом з бабусею ліпила вареники» тощо.

З'ясувалося, що переважна більшість представників обох статевих груп надають перевагу іграм в одностатевих угрупованнях – хлопчики з хлопчиками, дівчатка – з дівчатками. Лише 5% хлопчиків і 10% дівчаток сказали, що в них є друзі протилежної статі, з якими вони охоче грають. Ці дошкільники зазначили, що у разі, коли грою передбачаються чоловічі і жіночі ролі, вони об'єднуються і грають разом.

Відповіді хлопчиків щодо проявів симпатії по відношенню до певних дівчаток були здебільшого однотипні: «Захищаю її, не дозволяє ображати», «пригощаю смаколиками», «ніжно звертаюся», «разом граю». Характеризуючи прояви симпатії до хлопчиків, дівчатка, за їхніми словами, «лагідно до них ставляться», «допомагають акуратно вдягтися та скласти одяг», «використовують лагідні звернення», «намагаються причепуритися, щоб сподобатися», «діляться солодощами» тощо.

Моделювання експериментальних ситуацій дозволило з'ясувати, наскільки адекватними статевим стандартам були моделі поведінки досліджуваних обох статевих груп у ситуаціях вибору за власним бажанням

партнера по грі та іграшки. Встановлено, що переважна більшість дівчаток та хлопчиків обрали в якості партнера представників своєї статі. Виявлено 3% хлопчиків, що надали перевагу дівчаткам, та 6% дівчаток, що прагнули обрати в якості партнера по грі хлопчика. Усі досліджувані обирали іграшки, орієнтуючись на свою модель статевої поведінки.

В ході спостережень за досліджуваними обох статевих груп з'ясувалося таке. Хлопчики обирали для ігор переважно воєнні сюжети, ролі розвідників, водіїв різних видів транспорту. Дівчатка грали переважно у доньки-матері, перукарню, надавали перевагу ролям моделей, актрис, лікарів та вчителів. У дівчачих угрупованнях конфлікти виникали рідше, ніж у хлопчачих та різностатевих. Переважна більшість хлопчиків претендували на головні ролі та високий статус, що провокувало зіткнення інтересів, непорозуміння. Виділилися три групи дошкільників, які характеризувалися високою, середньою та низькою орієнтацією на статево рольові стандарти поведінки та культуру спілкування з представниками своєї та протилежної статі.

Завдання «Намалюй себе» засвідчило, що лише близько третини дошкільників деталізувало обличчя, намалювало фігури у русі, розмістило поряд із собою інші фігури або об'єкти природи, застосувало різнокольорову гаму. Значна кількість хлопчиків виконали завдання вельми схематично, задовольнялися одним-двома кольорами, деталізували руки більше, ніж обличчя. Переважна більшість дівчаток деталізували обличчя, одяг, зачіску, прикраси, використовували усі кольори для відтворення власного образу. Фігури хлопчиків були більш дієвими, проте схематичними; фігури дівчаток здебільшого статичні, проте деталізовані та різнокольорові.

Узагальнивши дані експерименту та базуючись на визначених вище критеріях, показниках та компонентах ми виділили три рівні статевої вихованості досліджуваних 5-7 років життя – високий, середній та низький.

До *високого рівня статевої вихованості* віднесено дітей старшого дошкільного віку, в яких гармонійно поєднувалися здатність ідентифікувати себе, орієнтуватися у спільному, схожому та відмінному у жінках (дівчатках)

та чоловіках. Ці дошкільники за різних умов життя та обставин дотримувалися статево-рольових стандартів поведінки, добре орієнтувалися у власних чеснотах і вадах, володіли елементарними культурно-гігієнічними навичками, пов'язаними із доглядом за власним тілом та своїми інтимними місцями. Ця категорія досліджуваних конструктивно і доброзичливо спілкувалася як з представниками своєї, так і протилежної статі, поважають себе та однолітків. Таких дошкільників нараховувалося 36 %.

Середній рівень статевої вихованості склався з дітей старшого дошкільного віку, уявлення яких про власну ідентичність та відмінності з представниками протилежної статі виявилися в цілому правильними, проте обмеженими і схематичними. Досліджувані даної категорії в цілому дотримувалися моделей статево-рольової поведінки, хоча час-від-часу могли порушити моральні норми, конфліктувати, виявляти агресивність по відношенню до представників як своєї, так і протилежної статі. Ці діти недостатньо уваги приділяють догляду за своїм тілом взагалі, триманню у чистоті своїх інтимних місць. Дана група налічувала 48% досліджуваних.

Найменшу групу (16%) склали дошкільники з **низьким рівнем статевої вихованості**. Цим дошкільникам було складно визначити свої чесноти і вади, схарактеризувати ознаки власної статевої належності. Вони часто уникали конкретних відповідей на запитання, пов'язані із статтю, визначенням особливостей дівчаток і хлопчиків. Дошкільники жданої категорії поводитися вельми пасивно у взаєминах з однолітками взагалі, протилежної статі зокрема, виявляли залежність від суджень та дій авторитетних однолітків. Культурно-гігієнічні навички, пов'язані із доглядом за своїм тілом, розвиненні на зародковому рівні: часто вони не дотримувалися чистоти після випорожнення, не могли самі дати собі раду.

Отримані дані засвідчують, що з метою оптимізації процесу статевого виховання та покращання показників статевої вихованості дітей старшого дошкільного віку педагогам ЗДО необхідно скористатися рекомендаціями провідних психологів і педагогів, які досліджували проблему статевого

виховання дошкільників. Основні положення їхнього доробку запропоновано нами у наступному підрозділі. Рекомендації допоможуть вихователям визначитися як з стратегією, так і тактикою організації статевого виховання.

П.3. Методичні та організаційні аспекти статевого виховання дітей старшого дошкільного віку у ЗДО

Актуальні аспекти проблеми статевого виховання

Педагоги закладу дошкільної освіти мають усвідомлювати важливість формування у дітей 5-7 років уявлень про статево-рольову поведінку, що сприятиме гармонійному розвитку їхньої особистості. З цією метою можна використати різні методи (бесіди, творчі завдання, тематичне малювання, дидактичні та театралізовані ігри тощо) та форми (індивідуальну, групову, колективну) роботи з дітьми.

Варто осучаснити програмний зміст статевого виховання, створити статево-розвивальний простір, частіше організовувати колективні види діяльності хлопчиків і дівчаток старшого дошкільного віку - ігрову та трудову. Це сприятиме формуванню у представників обох статевих груп уявлень про статево-рольову поведінку, засвоєнню моделей адекватної статевої належності поведінки. При цьому важливо наблизити зміст виховної роботи до сучасних реалій, більше уваги приділити аналізу не лише того, що вирізняє хлопчиків і дівчаток 5-7 років життя, а що об'єднує.

Сучасна дитина старшого дошкільного віку має ідентифікувати себе з представниками своєї статі, диференціювати представників обох статевих груп різного віку (дитини – юнака - людини зрілого віку - людини похилого віку). З цією метою варто варіювати методи, прийоми, засоби виховної роботи, пропонувати дошкільникам поміркувати над особливостями представників жіночої і чоловічої статі вказаних вікових груп; їхніми основними ролями, функціями, життєвими задачами. Доцільно використати з

цією метою художню дитячу літературу, мультфільми та доступні віку фільми відповідної спрямованості, обов'язково супроводжувати їх коментарем, акцентуванням на важливих моментах, спільним обговоренням різних аспектів проблеми, до прикладу, особливості вибору сучасних професій людьми різної статі у сучасних умовах або роль мами і тата у вихованні хлопчика і дівчинки тощо.

У процесі організації статево-розвивального простору, осучаснення методів і форм статевого виховання дітей старшого дошкільного віку педагогам доцільно зміст уявлень про статево-рольову поведінку представити по блоках, які відображають інформацію про зовнішній вигляд представників різних віково-статевих груп, про їхні основні маскулінні й фемінні якості, про особливості поведінки та взаєминах між ними.

Процес оптимізації статевого виховання у закладі дошкільної освіти має враховувати загальні тенденції вдосконалення освітніх технологій. З врахуванням цього педагог має брати до уваги, що дитина має не лише запам'ятати інформацію про спільне-відмінне у дошкільників різної статі, але задіяти нове знання у своїй поведінці та діяльності. Вкрай важливо уникати усередненого підходу до виховання дівчаток і хлопчиків 5-7 років, надавати перевагу диференційованому та індивідуальному підходам, брати до уваги індивідуальну історію розвитку кожної конкретної дитини.

Важливо конкретизувати сутність «статево-рольової поведінки», приділити увагу таким аспектам її розвитку, як соціально прийнятна та схвалювана поведінка; уміння узгоджувати свої дії з однолітками, домовлятися, приймати спільні рішення; толерантне ставлення до представників своєї та протилежної статі; оволодіння якостями мужності й жіночності. Педагогові слід усвідомлювати: статево-розвивальний простір є сукупністю взаємопов'язаних елементів предметного, просторового і соціального середовища, які сприяють статево рольовій соціалізації дітей старшого дошкільного віку. До свого активного словника педагог має включити поняття «статево-адекватна особистість», розуміючи під ним

людину, яка: наділена статевою самосвідомістю; володіє сукупністю уявлень про специфіку статево рольових особливостей; вирізняється розвиненими потребами відповідно до ціннісних орієнтацій дотримуватися загальноприйнятих норм; реалізує способи поведінки, адекватні своїй статевій ролі в рамках конкретної психосоціальної культури.

Педагог має розуміти: процес статевого виховання стане більш ефективним, якщо традиційний контроль рідних та близьких дорослих, а також їхні оцінні судження стосовно проявів дошкільниками статево-рольової поведінки у спілкуванні з однолітками почне гармонійно поєднуватися з розвитком в дітей *внутрішнього контролю та морально-вольової саморегуляції*.

Стратегія і тактика організації педагогічної діяльності

Організуюючи процес статевого виховання в умовах закладу дошкільної освіти, основну увагу доцільно приділити аспекту статево-рольової соціалізації хлопчиків і дівчаток 5-7 років. Педагог керується розумінням, що статево-рольова соціалізація дошкільників є реальністю, включеною у виховний процес ЗДО, яка складається із стихійної та контрольованої складових і спрямовується на позитивні самозміни дитини: системи її уявлень про статево-рольову ідентифікацію та диференціацію, стандарти статево-рольової поведінки, культурно-гігієнічні навички, пов'язані з статевими особливостями.

Доцільно виховувати статево-рольову свідомість та відповідну статево-рольову належність поведінку дітей старшого дошкільного віку, базуючись на принципах системного, природодоцільного, культуродоцільного, особистісно орієнтованого, суб'єктного, діяльнісного та аксіологічного підходів. Це уможливить сприйняття дитини 5-7 років в якості активного суб'єкта життєдіяльності, стимулюватиме вибір методів, форм і прийомів статевого виховання, які заохочують дітей до самостійної, творчої діяльності, продуктивного самопізнання та самовдосконалення.

Основний зміст роботи вихователів ЗДО із статевого виховання дітей старшого дошкільного віку має полягати у:

- вихованні культури взаємин в одностатевих та різностатевих дитячих угрупованнях;
- розвитку здатності вихованця до реалізації статево-рольового репертуару;
- оволодіння дошкільником уміннями та навичками статево рольової поведінки.

Важливим завданням статевого виховання дітей старшого дошкільного віку є сформованість статевої ідентифікації та диференціації, здатність вирізняти себе з-поміж інших, називати власні чесноти та позитивні якості представників протилежної статі, засвоювати моделі чоловічої/жіночої поведінки. Важливо, щоб в п'ятирічній дитини сформувалась первинна самооцінка себе як представника певної статі, розвинулися різні сфери чоловічої/жіночої індивідуальності, була вихована здатність протистояти негативним явищам статево-рольової соціалізації.

Педагогам варто взяти до уваги, що процес статево-рольової соціалізації включає три основні складові:

1. Створення педагогічних умов для природного розвитку різних сфер індивідуальності хлопчика і дівчинки дошкільного віку.
2. Цілеспрямовану педагогічну діяльність з статевого рольового виховання дітей 5-7 років.
3. Упорядкування процесу статево-рольової соціалізації дошкільників, надання індивідуальної допомоги дівчинці/хлопчику в оволодінні вмінням регулювати свою статево-рольову поведінку.

По суті йдеться про важливість розвитку усіх сутнісних сил індивідуальності хлопчика/дівчинки, сприяння оволодінню ними нормами статево-рольової поведінки, формування культури взаємодії дошкільників з особами своєї та протилежної статі. Необхідно з різних сторін підходити до

організації життєдіяльності дошкільників у ЗДО, включити статево-рольову соціалізацію у сферу педагогічного впливу.

Структуруючи проблемні ситуації, слід реалізувати цілеспрямовану педагогічну діяльність з статево рольового виховання, яке включає:

- уміння дитини диференціювати себе від представників іншої статі;
- здатність адекватно усвідомлювати, приймати свої особливості, ідентифікувати себе з представниками своєї статі;
- володіння уявленнями про різноманітність статево-рольового репертуару та відповідної поведінки;
- уміння налагоджувати партнерські взаємини з однолітками своєї та протилежної статі;
- спроможність аналізувати свої переживання та почуття дітей іншої статевої групи;
- готовність протистояти негативним явищам стихійної статево-рольової соціалізації.

В ході оптимізації процесу статевого виховання вихователям ЗДО слід організовувати проблемні педагогічні ситуації, надавати дівчаткам і хлопчикам 5-7 років право вибору в діяльності та спілкуванні з дітьми своєї та протилежної статевої групи, пропонувати дітям самостійно контролювати, регулювати свою поведінку, адекватно оцінювати причини та наслідки конструктивної та деструктивної поведінки.

Складні дитячі запитання та відповіді на них

Питання статевого виховання набуває усе більшого значення з огляду на прискорений процес дозрівання, розширення сучасного інформаційного поля, отримання дітьми 5-7 років різноманітної, в тому числі і небажаних відомостей. Вже дитина молодшого дошкільного віку як істота допитлива, задає батькам та вихователям ЗДО запитання, пов'язані із статевою тематикою, до прикладу «Звідки беруться діти?». По суті статево виховання розпочинається рано і переважно в родині.

З огляду, що дитина дошкільного віку задає багато запитань стосовно статі та взаємин чоловіків і жінок, дорослі мають керуватися правилом: не слід уникати відповідей на їхні запитання, відповідати правдиво, але говорити не всю правду. Спілкуючись з дітьми старшого дошкільного віку, доцільно спиратися на наукові дані, оперувати науковими, зокрема медичними, поняттями, називаючи чоловічі та жіночі геніталії.

Задаючи дорослим незручні для них запитання, дитина висловлює їм високу міру довіри, сподівається на отримання конкретної відповіді та одержання потрібного пояснення. Якщо батьки або вихователі відповіді, намагаються відволікти малюка або навіть соромлять його, він починає думати, що йдеться про щось заборонене, недобре. Пропонуємо декілька можливих відповідей на дитячі запитання, пов'язані із статтю.

1. На запитання дошкільника: «Чому я хлопчик, а сестричка дівчинка?» можна відповісти так: «Ти народився таким, як тато, а сестра - як мама».

2. Адекватною відповіддю на запитання дитини «Звідки беруться діти» - «Діти з'яляються і живуть у мами в животі» до народження. Зростає плід, зростає і мамин живіт. Маму називають у цей час вагітною. Рідні й близькі люди піклуються про неї, допомагають в усьому». Бажано пропонувати дошкільнику час-від-часу прикладати руку до маминого животика, щоб відчутти рухи майбутнього братика/сестрички, підготуватися до появи на світ найменшого члена родини.

3. Якщо дитина запитує: «Як народжуються діти?», можна відповісти: «Дітки народжуються з спеціального отвору, який збільшується під час народження немовля».

Відповідаючи на дитячі запитання, пов'язані з статтю, батькам і педагогам слід враховувати, що статеve виховання – це, перш за усе, формування правильного ставлення до питання, а не засвоєння дитиною певних знань у цій царині. Саме тому дорослі мають більше уваги у цьому питанні приділяти психологічному аспекту. Тут важливі форма викладу інформації, емоційний стан та міміка дорослих під час розмови на делікатні

теми. Сором'язливість дорослих у питання статі – це досвід з власного дитинства. Варто подивитися на проблему з наукової точки зору. Адже для дітей не існує різниці між запитаннями: «Чим відрізняються між собою береза і дуб?» та «Чим відрізняються між собою хлопчики і дівчатка?».

Статеве виховання – частина виховного процесу, спрямованого на окультурення зростаючої особистості. Тому воно не має різко виділятися з цілісної системи виховання, супроводжуватися негативними емоціями, супроводжуватися безліччю «табу».

Поради на кожний день

1. У п'ять років дитина усвідомлює сталість своєї статі, приймає її, радіє тому, що вона хлопчик/дівчинка, орієнтується на статево-рольові стандарти поведінки, мають уявлення про відмінності тіло будови, а не лише у зовнішньому вигляді та поведінці представників чоловічої та жіночої статі, володіє елементарними культурно-гігієнічними навичками догляду за тілом взагалі, інтимними місцями зокрема. З'являється почуття сорому, тому з цього моменту варто, щоб дитина приймала душ з батьком своєї статі. З дівчинкою 7 років варто поговорити про менструацію, щоб вона не злякалася, коли вона з'явиться. Це відбувається сьогодні значно раніше, ніж це було колись. Важливо просто, доступно, лаконічно пояснити дівчинці, чому саме так влаштовано природою.

2. З огляду, що батьки є для дошкільників авторитетом, тими, на кого вони рівняються, на кого хочуть бути схожими, кому довіряють, проблема статевого виховання має вирішуватися закладом дошкільної освіти у тісній взаємодії з родинами вихованців. Вкрай важливо, щоб саме батьки були першим джерелом знань дитини про будову свого тіла, про те, як слід його доглядати.

3. В ході індивідуальних консультацій та групових заходів педагогу варто пояснити батькам, що саме тоді, коли вони навчають сина/доньку гігієнічним умінням, слід їх вчити правильно називати різні частини свого

тіла, включаючи геніталії. Добре, якщо батьки пояснять малюкові, що усе, що знаходиться в зоні трусиків, є інтимними частинами тіла, і ніхто не повинен торкатися їх окрім рідних дорослих, які його купають. Це важливо для формування елементарної сексуальної культури.

4. В контексті проблеми статевого виховання дітей старшого дошкільного віку слід навчати захищати свої кордони, не соромити їх і не наполягати, якщо вони не хочуть, щоб їх хтось цілував та обнімав. Це теж є елементом статевої просвіти, важливої для особистісного зростання та елементарної статевої зрілості дошкільника.

5. Не слід губитися у випадках, коли дитина задає незручне запитання. Варто пам'ятати: саме у старшому дошкільному віці формується дитячий світогляд, дошкільнику важливо зрозуміти як усе влаштовано у цьому світі. Ним рухає бажання зрозуміти елементарні зв'язки і залежності, соціальні закони і правила співіснування з іншими людьми, прагнення зрозуміти, що в ньому типове, схоже з оточуючими, що схоже, а що - відмінне від них. Це природній процес особистісного зростання, гармонійного входження у широкий світ.

***Рекомендації щодо створення програми з статевого виховання
дітей старшого дошкільного віку.***

Одним з важливих напрямів організації процесу статевого виховання дітей 5-7 років є створення та упровадження у педагогічну практику відповідної програми. Залежно від особливостей контингенту батьків та дітей, її зміст, широта постанови питання, акценти можуть варіюватися. Нижче пропонується один з варіантів програми статевого виховання, центром відліку якої є сім'я. Мета програми - дати дітям старшого дошкільного віку основи наукових уявлень про спільне-відмінне у представників різних віково-статевих груп, основні соціальні функції, коло інтересів, базові моральні якості, особливості спілкування з представниками своєї та протилежної статі.

Педагог має сприяти систематизації знань дошкільників про сім'ю як об'єднання родичів різних віково-статевих груп, що живуть разом, пов'язані між собою почуттями любові та відповідальності, згуртовані певними культурними традиціями, правилами співжиття, спілкуються та турбуються один про одного. Елементарні уявлення про свою сім'ю має кожна дитина старшого дошкільного віку, проте її знання здебільшого схематичні, клаптеві, уривчасті. До того ж саме аспекти, пов'язані з статевими відмінностями різних членів родини, рідко стають предметом аналізу та спільного обговорення дорослих і дітей.

У процесі застосування програми передбачається використання педагогом різноманітних форм «занурення» дитини в матеріал – прослуховування цікавих розповідей дорослих, читання казок, оповідань, віршів, розв'язування загадок, вивчення прислів'їв, розповіді дітей з життя своєї родини, проведення театралізованих вистав, використання пантомімічних етюдів, відображення образів родичів різної статі в образотворчій діяльності тощо.

Існують певні вимоги до особистісних та професійних якостей педагогів ЗДО, які упроваджуватимуть програму статевого виховання крізь призму аналізу життя та взаємин представників різних віково-статевих груп в сім'ї. Наводимо основні з них. Педагог ЗДО :

1. Має сповідувати доцільність ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з основними соціальними ролями, функціями, інтересами, особливостями зовнішності, особистісними якостями, умінням спілкуватися та турбуватися про своїх рідних матері, батька, бабусі, дідуся, братів, сестер.

2. В процесі роботи за програмою він апелює до індивідуального життєвого досвіду кожної дитини, враховує обставин її життя, бере до уваги індивідуальні та статеві відмінності, а не керується лише власною суб'єктивною думкою.

3. Полегшує, а не ускладнює дитині складну внутрішню роботу з оволодіння новим непростим знанням, яке впливає на становлення і розвиток її світогляду.

4. Створює статево-розвивальне, соціокультурне середовище, ілюструє нову та складну інформацію про статеві відмінності та особливості прикладами з реального життя, чітко аргументує та доступно пояснює незрозуміле, пропонує дітям висловлювати власну думку, уникає формалізму та надміру складних висловлювань.

5. Усвідомлює, що ефективності застосування програми сприятиме упровадження у виховний процес принципу активності, ставлення до дошкільника як активного суб'єкта власної життєдіяльності, який має право на свою позицію, відстоювання власного бачення, аргументацію своєї незгоди з несправедливою оцінкою.

6. Не вирішує за дитину, з ким їй грати та спілкуватися; яким видом занять займатися у свій вільний час; не обирає за неї зміст та складність виконання завдання; надає їй право на власне рішення та самостійний вибір; не примушує, не вимагає, не наполягає, а *запрошує* дитину до активної дії або морального вчинку .

7. Створює позитивну емоційну атмосферу в групі; розвиває у дітей оптимістичне світобачення, сприяє відчуттю ними безпеки і комфорту, спокійному волевиявленню та творчому самовираженню, зокрема у статево-рольовій поведінці; вчить не боятися помилятися, заохочує бажання проявити здорову міру ризику.

8. Не вдається у повсякденному житті (окрім спортивних занять та ігор) до використання різного роду змагальності, порівнянь досягнень дітей однієї статі з результатами іншою. Порівнює кожну дитину з нею самою вчорашньою-сьогоднішньою-майбутньою завтрашньою. Не перериває творчої діяльності дошкільника, не втручається в неї передчасно.

9. Мінімізує кількість зовнішніх схвалень дій та вчинків дітей дошкільного віку, звільняючи їх від напруженого очікування оцінних

суджень дорослих. Водночас він з допомогою педагогічної оцінки підносить значення самостійних ідей, рішень, виборів, самооцінок дітей 5-7 років. Це має поступового виробити у дошкільників довіру до власних можливостей, смак до творчого пошуку та дослідництва, звичку покладатися на власні судження та оцінки.

10. Не зловживає трансляцією готової інформації, не репродукує істини, намагається утримуватися від безапеляційних суджень у процесі ознайомлення дошкільників із статевими особливостями людей різного віку, виявляє гнучкість, привертає увагу до багатогранності питання, не уникає відповідей на складні запитання, говорить дітям правду, але не всю, апелює до закономірностей Природи.

До основних освітніх (розвивальних, навчальних та виховних) завдань статевого виховання дошкільників слід віднести:

- підтримка у дошкільників інтересу до дослідження свого тіла, бажання розпитати дорослих про функції кожної його частини;
- формування в дитини внутрішнього погляду на себе як об'єкт пізнання і переживання;
- закладати основи розвитку рефлексії, здатності усвідомлювати, як її сприймають інші; будувати свою статево-рольову поведінку з урахуванням можливих реакцій значущих людей;
- плекання позитивного ставлення дитини до своєї статевої належності;
- розширення уявлень дітей про свої статеві особливості, чесноти і вади, сильні і слабкі сторони;
- збагачувати уявлення дошкільників про себе минулого-теперішнього-ймовірного майбутнього;
- навчання усно називати спільне та відмінне у представників різних віково-статевих груп;
- вправляння дошкільників в умінні називати своє дитяче, домашнє та доросле ім'я, індивідуальні прізвиська;

- пояснювати дітям цінність їхньої статі, її особливі функції, соціальні ролі, призначення, значення в житті;
- формування здорових взаємин з представниками своєї та протилежної статі;
- виховання моральної культури у статево-рольовій поведінці та під час спілкування;
- елементарна просвіта та прищеплення культурних навичок догляду за власним тілом взагалі, інтимними місцями зокрема;
- виховання у дітей соціально прийнятних та схвалюваних форм вираження своїх симпатій до представників протилежної статі;
- підтримка фізичного і психологічного здоров'я дошкільників, його життєздатності, оптимістичного світовідчуття, позитивного настрою;
- розвиток у дітей почуття гумору, вміння помірковано ставитися до неприємностей, у мирний спосіб розв'язувати конфлікти з представниками своєї та протилежної статі;
- виховання емоційної сприйнятливості і чуйності по відношенню до партнерів по спілкуванню своєї та протилежної статі;
- збагачення знань дітей 5-7 років про свою сім'ю, родину, рід, сімейні традиції, реліквії, свята;
- запрошення членів сімей вихованців до участі у різних заходах, організованих ЗДО, зокрема пов'язаних з поглибленням знань дошкільників про особливості соціальних ролей мами, батька, бабусі, дідуся та відмінностей в їхній зовнішності, поведінці, ставленні до життя.

Запропонована програма статевого виховання, центральним ядром якої виступає сім'я як найважливіший для дитини дошкільного віку соціальний інститут, складається з п'яти розділів, кожний з яких містить кілька тем. Вони можуть варіюватися за назвами, змістом, спрямованістю, кількістю тем в залежності від поставлених педагогічних завдань.

Нижче наведено один з можливих варіантів структурування програми.
Для наочності матеріали подано у таблиці 3.1

Таблиця 3.1

Номер розділу	Назви розділів та тем кожного
1.	<p><i>Моя сім'я</i></p> <p><i>Мама і тато</i></p> <p><i>Брати, сестри</i></p> <p><i>Дідусь, бабуся</i></p> <p><i>Інші родичі</i></p> <p><i>Традиції моєї родини</i></p> <p><i>Наші будні</i></p> <p><i>Наші свята</i></p>
2.	<p><i>З сім'ї – у заклад дошкільної освіти</i></p> <p><i>Як я зважав</i></p> <p><i>Дитячий колектив</i></p> <p><i>Дівчатка і хлопчики: спільне і відмінне</i></p> <p><i>Мої друзі (подруги): чим ми схожі-відмінні</i></p> <p><i>Як ми проводимо свій день</i></p> <p><i>Наші свята</i></p> <p><i>Готуємося до школи</i></p>
3.	<p><i>Вдивляюся у себе</i></p> <p><i>Я – хлопчик (дівчинка)</i></p> <p><i>Моя схожість на інших та відмінності</i></p> <p><i>Чим я особливий</i></p> <p><i>Мої уподобання</i></p> <p><i>Мої чесноти і вади</i></p> <p><i>Мої мрії</i></p>

	<i>Чим я пишаюся?</i>
4.	<p><i>Я внутрішній і зовнішній</i></p> <p><i>Моє фізичне «Я» (зовнішність, тілобудова, здоров'я)</i></p> <p><i>Моє душевне «Я» (думки, почуття, наміри, мрії)</i></p> <p><i>Моє соціальне «Я» (поведінка, взаємодія)</i></p> <p><i>Я справжній та удаваний</i></p> <p><i>Зовнішня та внутрішня оцінки</i></p> <p><i>Совість як внутрішній регулятор</i></p> <p><i>Почуття власної гідності</i></p>
5.	<p><i>Я серед людей</i></p> <p><i>Свої і чужі</i></p> <p><i>Діти і дорослі.</i></p> <p><i>Чоловіки і жінки</i></p> <p><i>Симпатія /антипатія</i></p> <p><i>Я загубився</i></p> <p><i>Безпека і небезпека</i></p> <p><i>Спілкування з незнайомими</i></p>

Упровадження у педагогічну практику даної програми статевого виховання сприятиме формуванню у дітей старшого дошкільного віку поглядів на себе та оточуючих людей як на **цінність**, а отже, ціннісного самоствалення та ціннісного ставлення до представників різних віково-статевих груп. Вона орієнтує зростаючу особистість на сприйняття себе та інших у широкому життєвому контексті, у різних площинах і аспектах.

Нижче подано приклади, що конкретизують процес реалізації змісту окремих аспектів роботи з означеною вище програмою. Вони теж подані у таблиці 3.2

Розділ програми	Тема розділу	Тема заняття	Методи і форми роботи
<i>Я серед людей</i>	<i>Я загубився</i>	<i>Вчимося собі допомагати</i>	<i>Етичні бесіди</i> <i>Рольові ігри</i> <i>Метод незакінчених речень</i> <i>Тематичне малювання</i> <i>Складання розповіді з власного досвіду</i>
<i>Я вдивляюся в себе</i>	<i>Чим я пишаюся</i>	<i>Вчимося пишатися собою</i>	<i>Тематичні бесіди</i> <i>Заняття з розвитку відповідної лексики</i> <i>Самоспостереження</i> <i>Вправи з розвитку відповідної міміки, жестів, рухів;</i> <i>Складання розповіді з власного життя</i>
<i>Я внутрішній і зовнішній</i>	<i>Моє душевне «Я»</i>	<i>Чому я сумую</i>	<i>Обговорення причин сумного стану</i> <i>Аналіз піктограм з різною мімікою</i> <i>Складання оповідання з власного життєвого досвіду</i> <i>Пантомімічні вправи</i> <i>Музичне заняття (сумна музика)</i>

			<p><i>Малювання себе сумного Бесіда «Як звільнитися від суму»</i></p>
--	--	--	---

Важливими формами, прийомами, засобами педагогічної роботи з дошкільниками у вказаному напрямі можуть бути:

- *інформативні* (бесіди, обговорення, організація тематичних занять, розумовий штурм, дослідно-експериментальна діяльність);
- *експресивні* (театралізації, образотворча та музична діяльності, художня праця);
- *оперативні* (спостереження за собою та оточуючими людьми, виконання творчих завдань, тренувальні вправи, моделювання спілкування у різностатевих групах).

Ефективності діяльності вихователя із статевого виховання дітей старшого дошкільного віку сприятиме використання різноманітних матеріалів для індивідуальної та диференційованої роботи, зокрема:

- художніх творів людинознавчої спрямованості;
- книжок-розмальовок людинознавчої спрямованості;
- нескладних кросвордів, шарад, загадок про людей, сім'ю, взаємини з своїми та чужими дорослими та однолітками;
- наборів піктограм, що символізують різні людські настрої, стани, переживання;
- дидактичних матеріалів, ілюстрацій із зображенням представників різних віково-статевих груп та моральних колізій;
- дитячого лото, доміно, настільних ігор з людинознавчою та сімейною тематикою.

Провідними принципами організації освітньої роботи з розвитку статевої свідомості та статево-рольової поведінки дітей старшого дошкільного віку мають виступати:

Принцип активності. У відповідності з ним вихователь ЗДО ставиться до дітей старшого дошкільного віку як до активних суб'єктів життєдіяльності та освітнього процесу. Педагог надає дітям право на самостійні прийняття рішень, висловлювання оригінальних ідей, власний вибір варіанта виконання завдань та партнерів по спілкуванню.

Принцип варіативності. Його упровадження у педагогічну практику означає, що педагог усвідомлює необхідність забезпечення гнучкого підходу до викладу матеріалів, пов'язаних з аналізом статевої особливості; створення варіативного, змінного соціокультурного середовища, яка спонукає до проявів творчості.

Діяльнісний підхід передбачає розуміння вихователями ЗДО важливості активного задіяння дітьми в реальній практиці набутих ними на заняттях та під час спілкування з дорослими знань про особливості людей різних віково-статевих груп. Саме перенесення знань у реальну практику сприяє оволодінню дітьми 5-7 років більш-менш сталими навичками статево-рольової поведінки. Він означає актуалізацію суб'єктної позиції, надання дошкільникам права вибору мети, змісту, засобів, саморегуляції, самоконтролю, самооцінки.

Індивідуальний підхід передбачає орієнтацію педагогів на вікові, статеві та індивідуальні особливості своїх вихованців, врахування вихователями ЗДО у своїй діяльності індивідуальної історії розвитку кожного дошкільника, особливості його сім'ї – її склад, характер взаємин, освітній та культурний рівні, ставлення до проблем статі тощо. Педагог усвідомлює: не існує форм та методів виховання, у тому числі статевого, ефективних по відношенню до усіх дітей одночасно.

Особистісно орієнтований підхід означає визнання педагогом цінності дошкільника як зростаючої особистості з її інтересами, характерологічними й типологічними особливостями, життєвим досвідом, системою ставлень до себе та довкілля. Його упровадження означає, що метою статевого виховання є розвиток дошкільників як особистостей, які

характеризуються здоровим ставленням до різних аспектів проблеми статі та прагненням само реалізуватися у моделях поведінки своєї статевої групи.

Системний підхід орієнтує вихователів на необхідність забезпечення міжпредметних зв'язків у висвітленні основ статевої культури, інтеграції видів діяльності, комплексне застосування виховних технологій. Це означає, що педагог має розвивати статево-рольову поведінку у різних видах діяльності (ігровій, трудовій, навчальній, комунікативній) та різних сферах життя.

Принцип здорового глузду акцентує увагу педагогів на необхідності керуватися у своїй діяльності *доцільністю* як обов'язкової вимоги до висвітлення матеріалів стосовно статевих особливостей, що пропонуються дошкільникам до засвоєння. Його упровадження передбачає врахування вихователями українських традицій, культури, звичок.

Аксіологічний підхід означає посилення уваги педагога до формування у дітей старшого дошкільного віку системи елементарних ціннісних орієнтацій, закладання основ ціннісно-сислової позиції, виховання у них гуманістичної спрямованості як на дітей своєї, так і протилежної статевої групи, розвиток позитивного ставлення до своєї статевої належності, прийняття її, усвідомлення її значущості та позитивних сторін.

Культурологічний підхід актуалізує важливість врахування у виховній роботі не лише статевих особливостей дошкільників, але й їхньої етнічної, культурної приналежності, національних традицій та суспільних моральних норм, регіональної специфіки. Важливим аспектом роботи цього напрямку є виховання у дітей 5-7 років толерантного ставлення до представників різних культур.

Компетентнісний підхід передбачає, що вихователь оцінює ефективність своєї виховної роботи взагалі, статевого виховання дошкільників зокрема, на підставі *компетентності* як результуючого комплексу з необхідних знань дітей про статеві відмінності та необхідність їх врахування у спільній діяльності та спілкуванні; умінь діяти відповідно своїх

статевих моделей поведінки; системи ціннісних ставлень до себе та оточуючих людей як представників різних віково-статевих груп.

Упровадження зазначених вище принципів організації статевого виховання дітей старшого дошкільного віку позитивно позначиться на його ефективності, сприятиме розвитку у них доступних віку форм статевої свідомості та статево-рольової поведінки; окультуренню дитячих потреб; формуванню системи ціннісних ставлень до себе та людей різної спорідненості, статі, віку, національної приналежності, роду занять та соціального статусу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ П.

В ході дослідження визначено критерії оцінки міри статевої вихованості дітей старшого дошкільного віку, показники сформованості досліджуваного явища, що фіксувалися у протоколах, та його компонентна структура. Це уможливило розробку адекватної методики констатувального експерименту та діагностику міри статевої вихованості дітей 5-7 років.

Комплексна методика констатувального експерименту складалася з декількох методів дослідження, зокрема: тематичних бесід, що дозволяли з'ясувати особливості уявлень дошкільників про статево-рольову ідентифікацію та диференціацію; моделювання ситуацій вибору, що засвідчували ставлення досліджуваних до вибору моделей статево-рольової поведінки; спостереження за проявами жіночої/чоловічої моделей поведінки дошкільників під час спілкування з однолітками своєї та протилежної статі; малювання себе як представника певної статі.

Базуючись на розроблених критеріях, показниках та компонентах, враховуючи стабільність проявів дітьми старшого дошкільного віку здатності ідентифікувати себе з представниками своєї статі, відрізнити від людей іншої статевої групи, орієнтуватися на чоловічу/жіночу модель поведінки та використовувати культурно-гігієнічні навички з догляду за власним тілом було виділено три рівні статевої вихованості дошкільників – високий, середній та низький.

З метою ефективної організації процесу статевого виховання у закладі дошкільної освіти розроблено методичні рекомендації для вихователів, які сприятимуть уточненню змісту, педагогічних умов, принципів організації статевого виховання дітей старшого дошкільного віку. Запропоновано конкретні поради щодо активізації роботи закладу дошкільної освіти з сім'ями дошкільників в означеному напрямі, які стануть педагогам у нагоді.

Одним з актуальних напрямів виховної роботи має стати розробка програми статевого виховання дітей старшого дошкільного віку. Її мета має полягати у тому, щоб дати дітям 5-7 років життя науково обґрунтовані й

водночас доступні віку знання про особливості соціальних ролей, проявів поведінки та якостей особистості представників чоловічої і жіночої статі. До прикладу, це можна зробити, акцентуючи увагу дошкільників на сім'ї як єдності родичів різних віково-статевих груп, що живуть разом, об'єднані почуттями взаємної прихильності, любові та відповідальності; відрізняються своїм місцем, функціями, колом обов'язків, зовнішністю, характером, колом інтересів.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного теоретико-експериментального дослідження, спрямованого на визначення особливостей статевого виховання дітей старшого дошкільного віку, уможливили формулювання таких висновків:

За першим завданням, на основі теоретичного аналізу психологічних та педагогічних джерел з проблеми статевого виховання в ранньому онтогенезі обґрунтовано актуальність вказаної проблеми, недостатню її розробленість вітчизняними педагогами, брак досліджень, проведених на дітях старшого дошкільного віку. Більшість фахівців кваліфікує процес статевого виховання як комплекс заходів, спрямованих на формування у зростаючої особистості здорового ставлення до питань статі, на плекання культури взаємин в одно та різностатевих дитячих угрупованнях. Дослідники диференціюють поняття «статеве виховання» як цілеспрямований процес окультурення статево-рольової поведінки дошкільників та «статева вихованість» як результат даного процесу, фіксований комплексом відповідних показників.

Згідно другого завдання у дослідженні розроблено критерії оцінки статевої вихованості досліджуваних 5-7 років та визначено компонентну структуру досліджуваного явища. Основними критеріями виступили: уміння дитини ідентифікувати себе з представниками своєї статі, здатність відрізнити себе як представника певної статі від представників протилежної, оволодіння чоловічою/жіночою моделями статево-рольової поведінки та культурно-гігієнічними навичками догляду за усіма частинами свого тіла, в тому числі й інтимними. Компонентами статевої вихованості дітей старшого дошкільного віку виступили: когнітивний (уявлення дітей про стать, відмінності, будову тіла, основні функції), емоційно-ціннісний (ставлення до своєї статевої належності, орієнтація в її чеснотах) та поведінковий (володіння моделями статево рольової поведінки та культурно-гігієнічними навичками, пов'язаними із статтю).

Розв'язання *третього завдання* потребувало проведення констатувального експерименту, спрямованого на визначення рівнів статевої вихованості дітей 5-7 років у ЗДО. Враховуючи здатність досліджуваних ідентифікувати себе з представниками своєї статі, відрізнити себе від людей протилежної статі (однолітків та дорослих), діяти адекватно своєї статевої ролі та використовувати культурно-гігієнічні навички, пов'язані із статтю, було виділено три рівні статевої вихованості. До першого, високого рівня, віднесено 36% дітей старшого дошкільного віку, в яких гармонійно поєднувалися показники усіх критеріїв оцінки статевої вихованості; другий, середній рівень, склали 48% досліджуваних, в яких баланс показників був порушений, прояви були ситуаційними; до низького рівня статевої вихованості віднесено 16% дітей, вказані уміння в яких були вкрай недостатніми і потребувати активізації.

За *четвертим завданням* було визначено та теоретично обґрунтовано комплекс педагогічних умов, спрямованих на оптимізацію процесу статевого виховання дітей старшого дошкільного віку. До основних з них віднесено: створення розвивального середовища для формування статевої свідомості дошкільників; формування у них адекватної самооцінки себе як представників певної статі; вправління у статево-рольовій поведінці; інтерактивна співпраця та взаємодія ЗДО з сім'ями вихованців з вказаного напрямку.

Відповідно *п'ятого завдання* дослідження було розроблено методичні рекомендації для вихователів, спрямовані на оптимізацію процесу статевого виховання. Вони орієнтують педагогів на реалізацію диференційованого підходу до виховання хлопчиків і дівчаток 5-7 років взагалі, статевого виховання зокрема. Методичний супровід актуалізує важливість даного напрямку виховної роботи ЗДО, дозволяє вихователям ЗДО скористатися з конкретних пропозицій та порад, заснованих на досягненнях сучасних психологів і педагогів.

До перспективних напрямів подальшої роботи відносимо розробку інноваційних методів статевого виховання дітей різних вікових груп – раннього, молодшого та старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абраменкова, В.В. Половая дифференциация и межличностные отношения в детской группе / В.В. Абраменкова // *Вопросы психологии*. 1987. № 5. С. 20 - 25.
2. Арутюнова Л.А. Пути и средства воспитания мальчиков и девочек в семье: автореф. дис. канд. пед. наук. М., 1988. 21 с.
- 3 Базовий компонент дошкільної освіти: нова редакція/ наук. кер А. М. Богуш. К.: МЦФЕР. 2012. 64 с.
4. Бендас Т. В. Гендерная психология: учеб. пособие. М.: Техн. книга, 2005. 430 с.
5. Грехнев В.С. Философия образования: Учебник для бакалавриата и магистратуры. М. ЮРАЙТ. 2016. 144 с.
6. Грошев, И. В. Психология половых различий / И. В. Грошев. Тамбов. 2001. 345 с.
7. Єремєєва В., Хрізман Т. Хлопчики та дівчатка: два різних світи. К.: «Редакції загальнопедагогічних газет». 2003. 112 с.
8. Исаев Д. Н. Половое воспитание детей / Д. Н. Исаев, В.Е. Каган. Л.: Медицина. 1988. 160 с.
9. Каган, В. Е. Когнитивные и эмоциональные аспекты гендерных установок у детей 3-7 лет / В. Е. Каган // *Вопросы психологии*. 2000. №2. С. 65-69.
10. Каган, В. Е. Система половых различий / В. Е. Каган // *Психика и пол детей и подростков в норме и патологии*. Л. 1986. С. 17-21

11. Казарян С.Ф. Возрастная динамика развития полового самосознания, пути и условия его формирования у детей дошкольного возраста: автореф. дис. канд. психол. наук. Ереван, 1993. 22 с.
12. Клецина, И. С. Гендерная социализация: учеб. пособие. СПб.: РГПУ им. А. И. Герцена, 1998.- 92 с.
13. Ключко О.И. Гендерная асимметрия социализации: автореф. дис. канд. социол. наук: Саранск, 1999. 17 с.
14. Колесов Д. В. Беседы о половом воспитании. 2-е изд. М.: Педагогика, 1986. 156 с.
15. Колесов Д.В., Сельверова Н.Б. Физиолого-педагогические аспекты полового созревания. М.: Педагогика. 1978. 224 с.
16. Коломийченко, Л. В. Диагностика полоролевой социализации детей дошкольного возраста / Л. В. Коломийченко, Ю. С. Григорьева, Е. В. Антонова : методические рекомендации. Пермь.: ПГПУ. 2003. 50с.
17. Коломийченко, Л. В. Программа полового воспитания детей дошкольного возраста / Л. В. Коломийченко // *Детский сад от А до Я*. 2006. №1. С. 54-89.
18. Коломийченко, Л. Динамика и особенности полоролевой социализации мальчиков и девочек дошкольного возраста / Л. Коломийченко, О. Прозументик // *Детский сад от А до Я*. 2006. № 1. С. 12-25.
19. Коломинский Я.Л. Ролевая дифференциация пола у дошкольников II *Вопросы психологии*. 1985. № 3. С. 146-152.
20. Коломинский Я.Л. Мальчики и девочки // *Знание сила*. 1971. №2.— С.33-36.

21. Колясникова, М. В. Психологическое строение пола как характеристика личности старших дошкольников: дис...канд. псих, наук: М. 1999. 152 с.
22. Кон, И. С. Психология половых различий / И. С. Кон // *Вопросы психологии*. М. 1981. № 2. С.47-58.
23. Кон И. С. Ребенок и общество. М.: Наука. 1988. 269 с.
24. Кон И. С. Половые различия и дифференциация половых ролей // Соотношение биологического и социального в человеке / Под ред. В.М.Банщика. М. 1975. С.763-776.
25. Кононко О.Л. Особливості статевої диференціації та ідентифікації дошкільників // Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід) К.: Стилос 2000. С. 191-210
26. Коробанова, Ж. Гендерные стереотипы родителей и их влияние на развитие дошкольника / Ж. Коробанова // *Детский сад от А до Я*. 2006 №1. С. 148-150
27. Кошелева А.Д. Как понимают дошкольники взаимодействия и взаимоотношения между сверстниками (средний дошкольный возраст) // *Дошкольное воспитание*. 1986. № 4. С.30-33.
28. Кравець В.П., Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна соціалізація молодших школярів: Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан. 2011. 192 с.
29. Кудрявцева Е., Ледовских Н. О морально-нравственном развитии детей разного пола в группе сверстников // *Дошкольное воспитание*. 2003. № 9. С. 21-28.

30. Кудрявцева Е.А. Педагогические особенности нравственного воспитания девочек старшего дошкольного возраста: автореф. дис... канд. пед. наук. М. 1992. 21 с.

31. Кукулите Т. Г. Развитие проблемы половой дифференциации в отечественной и зарубежной детской психологии: автореф. дис... канд. психол. наук. М. 1993. 22 с.

32. Ледовских Н.К. Педагогические условия полоролевого развития в старшем дошкольном возрасте: автореф. дис...к. п. н. М. 1997. 21 с.

33. Лунин И.И. Влияние семьи на формирование отклоняющегося полоролевого поведения ребенка: автореф. дис. канд. психол. наук. Д., 1987. 22 с.

34. Лунин И.И. Структура полоролевого репертуара и формирование личности ребенка // *Психические аспекты педиатрии* / Под ред. Д.Н.Исаева. 1985. С.91-96.

35. Малова, Т. В. Изобразительное искусство как средство полоролевого воспитания детей старшего дошкольного возраста дис. . канд. пед. наук : М. 2002. 191 с.

36.Маркова Т. А. Проблема генезиса личности ребенка как форма усвоения социального опыта. М.: Педагогика. 1981. 239 с.

37. Мухина, В. С. Детская психология: Учеб. для студентов пед. ин-тов 2. изд. М: Апрель пресс: ЭКСМО –Пресс. 1999. 352 с.

38. Островская Л.Ф. Воспитание мальчиков // *Дошкольное воспитание*. 1984. №11. С.48-52.

39. Петровский, В. А. Интерсубъектный подход в становлении полового самосознания старших дошкольников / В. А. Петровский, О. В.

Прозументик // *Совершенствование качества дошкольного образования*
Пермь.: ПГПУ. 2001. С.21-35

40. Пименова, Л. В. Концептуальные основы полового воспитания дошкольников / Л. В. Пименова // *Психолого-педагогические аспекты совершенствования дошкольного образования: тезисы научно-практической конференции.* / ПГПУ Пермь, 1996. С. 83 - 85.

41. Плисенко Н.В. Генезис половой идентификации в дошкольном возрасте: автореф. дис. . канд. психол. наук. М., 1985. 22с.

42. Попова Н.Ю. Педагогічні умови статевого виховання старших дошкільників в дошкільних навчальних закладах: автореф. дис. к.п.н. Одеса. 2011. 23 с.

43.Прозументик О. В. Становление полового самосознания в старшем дошкольном возрасте: дис. канд. псих, наук. М. 1999.161 с.

44. Пухова Т.И. Развитие представлений о семейных отношениях у детей II *Вопросы психологии* 1996. № 2. С. 14-23.

45. Радзивилова М. А. Воспитание дошкольников в процессе полоролевой социализации: дис... канд. пед. наук. Волгоград. 1999. 177 с.

46. Развитие общения дошкольников со сверстниками / Под. ред. А.Г. Рузской. М. 1989. 216 с.

47. Репина, Т. А. Проблема полоролевой социализации детей / Т. А. Репина. Москва- Воронеж, 2004. 300 с.

48. Репина Т.А. Анализ теорий полоролевой социализации в современной западной психологии // *Вопросы психологии.* 1987. № 2. С. 158-166.

49. Репина Т.А. Особенности общения мальчиков и девочек в детском саду // *Вопросы психологии*. 1984. № 4. С.62-69.
50. Репина Т.А. Одинаково ли воспитывать сыновей и дочерей? // *Дошкольное воспитание*. 1993. № 4. С.55-57.
51. Репина Т.А. Роль дошкольной группы в развитии социального поведения ребенка // *Психологические проблемы нравственного воспитания детей дошкольного возраста* / Под ред. Т.С.Комаровой. М. 1983. С.68-72.
52. Семакина, И.А. Проблема пола: конфликт и основания толерантных отношений // *Толерантность* / под ред. Н.С.Ладыжец. Ижевск, 2002. 254 с.
53. Смирнова Е.О. Специфика современного дошкольного детства. // *Национальный психологический журнал*. 2019. № 2(34). С. 25-32.
54. Соломенникова, О. Роль семьи в гендерной социализации детей дошкольного возраста / Соломенникова О., Н. Баранникова // *Детский сад от А до Я*. 2006. № 1. С. 122 - 126.
55. Статеве виховання дітей дошкільного віку/Авт-уклад. О.С Чернова, Т.І.Фіяло. Запоріжжя:ТОВ «ЛПІС» ЛТД. 2009. 196 с..
56. Субботский, Е. В. Нравственное развитие дошкольников / Е. В. Субботский // *Вопросы психологии*. 1983. № 4. С. 29-38.
57. Счастливая А.М. Психологические особенности межличностных отношений детей 6-летнего возраста в условиях детского сада и подготовительных групп: автореф. дис. канд. психол. наук. Минск. 1980. 21 с.
58. Тархова Л.П. Воспитать мужчину. М.: Педагогика-Пресс. 1992. 288 с.

59. Татаринцева, Н. Е. Педагогические условия воспитания основ полоролевого поведения детей младшего дошкольного возраста: дис... канд. пед. Наук. Ростов-на-Дону, 1999. 163 с.

60. Тельнюк, И. В. Индивидуально-дифференцированный подход к организации самостоятельной деятельности девочек и мальчиков 5-6 лет в условиях детского сада: дис. канд. пед. Наук. СПб, 1999. 188 с.

61. Титаренко Т.М. Хлопчики і дівчатка; Психологічне становлення індивідуальності. К.:Т-во «Знання» УРСР. 1989. 48с.

62. Фуряева Т. Детский сад: проблема полового воспитания // *Дошкольное воспитание*. 1993. № 11. с. 79-81.

63. Хасан Б.И., Тюменева Ю.А. Особенности присвоения социальных норм детьми разного пола // *Вопросы психологии*. 1997. №3.—С.8.

64. Хрипкова А. Г, Колесов Д. В В семье сын и дочь: Кн. для учителя. Второе издание исправленное. М.: Просвещение. 1985. 240 с.

65. Якобсон, С.Г. Психологические проблемы этического развития детей. М.: Педагогика, 1984. 144 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Бесіда 1. «Дівчинка-хлопчик, жінка-чоловік»

1. За якими ознаками ти визначають стать людини?
2. Чим відрізняються ролі чоловіка і жінки в родині?
3. Чим тобі подобаються/ не подобаються чоловіки?
4. Чим тобі подобається/не подобаються жінки?
5. Ти згодний (а), що існують чоловічі та жіночі спеціальності:
 - так;
 - ні;
 - не знаю?
6. Хто поводить себе зазвичай культурніше:
 - чоловіки (хлопчики);
 - жінки (дівчатка);
 - буває по-різному;
 - не знаю.

Бесіда 2. «Я-хлопчик, я – дівчинка».

1. За якими ознаками ти визначаєш свою стать?
2. Ти задоволений своєю статтевою належністю:
 - так, задоволений;
 - не дуже задоволений;
 - не задоволений;
 - не знаю?
3. Чому задоволений (не задоволений)?
4. Що ти зробив (ла) як справжній представник чоловічого (жіночого) роду?

5. Ти надаєш перевагу грі:

- з представниками своєї статі;
- з представниками протилежної статі;
- з представниками обох статей?

6. Як ти поводишся по відношенню до того, хто тобі подобається?

Додаток 2.

Моделювання ситуації вибору

Експериментатор пропонує дошкільникам обрати: у першій ситуації – партнера по грі за власним бажанням та обґрунтувати свій вибір; у другій ситуації дошкільникам надавалося право з розкладених на ковдрі іграшок обрати бажану для себе. Вибір партнера та ігрових атрибутів засвідчував здатність дитини до ідентифікації, диференціації та адекватної моделі статевої поведінки.

Додаток 3.

Спостереження

Спостереження проводилося під час самостійної діяльності досліджуваних та на прогулянці. У протоколах спостережень фіксувалися:

- адекватність статевої поведінки;
- вибір ігор та атрибутів для них;
- характер ігрової діяльності, її сюжет;
- розподіл ролей відповідно статі;
- культура спілкування та взаємодії;
- ефективність спільної діяльності.

Тематичне малювання

Експериментатор пропонував досліджуваним: «Намалюй себе самого».

У протоколах фіксувалися:

- фігура у статиці чи дії;
- фігура по центру чи збоку листа;
- величина зображення;
- величина деталей;
- деталізація обличчя;
- деталізація одяку;
- кольорова гамма;
- наявність/відсутність поряд фігур або об'єктів;
- зміст сюжету;
- виразність статевих ознак.